

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Valdemaras Serapinas

Filosofijos studijų programa

Magistro darbas

**Semantikos ir pragmatikos ribų problema
kalbos filosofijoje**

Darbo vadovas: dr. J. Dagys

Recenzentas: prof. M. P. Šaulauskas

Vilnius, 2009

Baigiamąjį darba
....., patvirtintą
Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiau vadovui.

.....
(Data)

.....
(Absolvento parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) BA (MA)
darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas

.....
(Data)

.....
(Vadovo parašas)

Baigiamąjį darbą su vadovo tarpininkavimu katedra gavo

.....
(Data)

.....
(Katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Turinys

Įvadas	6
I. Semantikos ir pragmatikos esminiai bruožai	9
1. Esminiai natūralios kalbos semantinės teorijos bruožai	9
2. Pragmatikos terminas ir bendra charakteristika	10
3. Semantikos ir pragmatikos santykis	11
II. Semantinių ir pragmatinių teorijų analizė	13
1. Semantinės teorijos	13
1.1 Semantikos susiejimas su tiesa	13
1.2 Willardo V. O. Quine'o semantinis skepticizmas	16
1.3 Semantinių sistemų teorijos	18
2. Pragmatika	22
2.1 Prasmės kaip vartojimo koncepcija	22
2.2 Paulo Grice'o prasmės teorija	24
2.3 Radikalioji pragmatika	26
III. Semantikos ir pragmatikos ribų problemos galimi sprendimai	29
1. Semantikos ir pragmatikos indėlis į intersubjektyvumo išaiškinimą	29
2. Prasmės kaip vartojimo koncepcija kaip pragmatikos metodologinis pagrindas	31
3. Semantikos ir pragmatikos sferų persipynimas	34
4. Nuo konteksto nepriklausomos semantikos galimybė	37
Išvados	41
Naudotos literatūros sąrašas	43

Santrauka

Semantikos ir pragmatikos ribų problema kalbos filosofijoje

Šio darbo tikslas - ištirti semantikos ir pragmatikos ribų problemą analitinėje kalbos filosofijoje. Ši problema svarbi sprendžiant klausimą, kokia turėtų būti semantinė teorija. Semantikos ir pragmatikos ribų problemą galima išspręsti tik tiksliai apibrėžus, kas yra semantika, ir kas yra pragmatika. Šias disciplinas galima aiškiai atskirti pagal jų tyrimo objektą. Semantika tiria kalbą kaip sisteminių darinių, o pragmatika tiria kalbą kaip kalbos vartotojų elgseną ir elgsenos bei nelingvistinio konteksto reikšmę perduodamai informacijai.

Darbe analizuojami tiek Donaldo Davidsono, Davido Lewiso, Jerroldo Katzo, Hilary Putnamo ir kitų autorių semantiniai tyrinėjimai, tiek kasdienės kalbos filosofų - Ludwigo Wittgensteino, Paulo Grice'o, Johno Searle'o ir kitų autorių tekstai, nagrinėjantys kalbos pragmatinius aspektus. Darbe teigiama, kad Davidsono teisingumo sąlygų semantinė teorija, tiesą laikydama santykiu tarp sakinio, kalbėtojo ir laiko, kada sakinytis yra pavartotas, neišvengiamai susidurs su būtinybe tirti pragmatikos sferai priskirtinus fenomenus, nes kasdienėje kalboje yra vartojami intencionalius būvius apibūdinantys sakiniai, kurių teisingumo sąlygos nėra savaime suprantamos.

Darbe daroma išvada, kad vėlyvojo Wittgensteino „kalbiniai žaidimai“ ir Johno L. Austino „kalbiniai aktai“ yra tiksliausiai pragmatikos tyrimo objektą apibūdinantys konceptai. Pragmatika, siekdama nelikti vien aprašomosios disciplinos rėmuose, negali atsiriboti nuo semantinių aspektų, nes turi pateikti kriterijus, pagal kuriuos galima būtų atskirti prasmingas kalbos išraiškas nuo beprasmių. Ji turėtų pagrįsti tokių sąvokų vartojimą kaip "prasmė" ir "teisingumas", jei siekia argumentuotai polemizuoti su semantinėmis teorijomis.

Autoriaus nuomone, Willardo V. O. Quine'o vertimo neapibrėžtumo tezė parodo, kodėl neįmanoma paaiškinti komunikacijos, remiantis tik pragmatiniu aiškinimo lygmeniu. Darbe siekiama parodyti, kad nėra būtina, jog sakinio prasmė būtų siejama su "tiesos" sąvoka. Katzo semantinė teorija ir Putnamo teorinės išvalgos galėtų būti semantinės teorijos kūrimo atskaitos taškas, nes jų teorijose yra išlaikomas pažodiškumo principas.

Raktiniai žodžiai: intencija, kalbiniai žaidimai, pragmatika, prasmės teorija, teisingumo sąlygų semantika, semantika, verifikacionizmas, Quine'o neapibrėžtumo tezė.

Summary

The Problem of the Boundary between Semantics and Pragmatics in Philosophy of Language

The author analyses the problem of the boundary between semantics and pragmatics. This problem is highly important for the theoretical question what form a theory of semantics of a natural language should take. The author argues that they should be distinguished by the main field of inquiry. Semantics explores a sphere of language as a system, when pragmatics explores a language as behaviour of the language's users and explores the influence of non-linguistic contexts on utterances.

From analysis of the philosophy of Donald Davidson the author concludes that Davidson's Truth conditional semantics cannot dissociate from the pragmatics either. Because Davidson views truth as a relation between a sentence, a person, and a time, he should analyse situations when persons are using words describing intentional states such as "I believe", "I love" etc. e. g. explore the sphere of pragmatics. Truth conditions of sentences describing intentional states are not obvious by themselves.

The author analyses texts of Ludwig Wittgenstein, Paul Grice, John Searle, John L. Austin and others philosophers of language whose works concern pragmatical aspects of language. He concludes that Wittgenstein's language-games and Austin's speech acts are the most congenial terms to characterize the pragmatics. The author postulates that the pragmatics cannot dissociate from semantics as far as it tries to explain possibility of intersubjectivity and to characterize what is the meaning of a expression.

The author traits Willard V. O. Quine's Indeterminacy Thesis as an argument to prove why it is impossible to explain communication without semantical dimension of explanation.

The author thinks that the theory of semantic of Jerrold Katz and some insights of Hilary Putnam could be as a start to create the theory of semantics. The main principle of such a theory would be to explore the literal meaning which is the domain of semantics.

Keywords: intention, language-games, pragmatics, Quine's indeterminacy thesis, theory of meaning, truth conditional semantics, semantics, verificationism,

Įvadas

Sintaksė, semantika ir pragmatika turi aprėpti visus ženklų pasaulio fenomenus. Kadangi semantikos ir pragmatikos sritys yra tampriai susijusios, todėl tiksliau apibrėžus, kas yra semantika, paaiškėtų ir pragmatikos ribos. Semantikos ir pragmatikos ribos pradėjo formuotis analitinės filosofijos srovių – idealiosios kalbos filosofijos ir kasdienės kalbos filosofijos polemikoje. Analitinės kalbos filosofijos rėmuose semantika buvo loginio pozityvizmo ir idealios kalbos filosofijos srovės - Rudolfo Carnapo, Bertrando Russello, ankstyvojo Wittgensteino idėjų įtakoje. Šios idėjos įgavo naują postūmį Donaldso Davidsono darbuose. Semantika, skirtingai nei pragmatika, visada buvo labai įvairialypė. Be loginio pozityvizmo semantines teorijas įtakojo ir kitos filosofinės bei lingvistinės mokyklos. Paminėtina lingvisto ir filosofo Naomo Chomsky'o transformacinės gramatikos idėjų įtaka semantikai. Savo darbe nagrinėju Chomsky'o pažiūrų įtakotas Jerroldo Katzo, Jerry Fodoro ir Hilary Putnamo teorines išvargas. Kadangi semantinės teorijos tarpusavyje skiriasi tiek savo metodais, tiek prielaidomis, tiek keliamomis problemomis, viena iš šio darbo užduočių yra bendro vardiklio tarp jų atradimas. Savo ruožtu, pragmatika formavosi Ludwigo Wittgensteino ir jo įtakoje esančios kasdienės kalbos filosofijos mokyklos - Gilberto Ryle'o, Johno L. Austino, Peterio F. Strawsono ir kitų tos mokyklos teoretikų idėjų pagrindu. Esminį postūmį pragmatika įgavo po Paulo Grice'o ir Johno Searle'o darbų septintame XX a. dešimtmetyje. Šis darbas kaip tik ir skirtas dviejų tyrimo krypčių – semantikos ir pragmatikos atstovų pagrindinių prielaidų ir argumentų analizei.

Darbo aktualumas. Semantikos ir pragmatikos ribų problema yra svarbi tuo, kad ją išsprendus paaiškėtų abiejų kalbos filosofijos krypčių – semantikos ir pragmatikos perspektyvos. Ypač tai svarbu semantinei teorijai, kadangi yra nesutariama dėl pačių semantinės teorijos pagrindų. Michaelo Dummetto keltas klausimas - kokia turi būti konkrečios kalbos semantinė teorija - savaime taptų skaidresnis. Ši problema yra svarbi ir analitinės kalbos filosofijos istorijos kontekste, nes atspindi iš vienos pusės loginių pozityvistų srovės, iš kitos pusės kasdienės kalbos filosofijos srovės tam tikras pažiūrų vystymosi tendencijas.

Problemos iširtumas. Apie semantikos priklausomybę nuo pragmatinių aspektų pradėjo kalbėti jau Bar-Hillelis (1954), nurodęs, kad logikai turi išspręsti indeksinių žodžių problemą, o tai be pragmatikos pagalbos padaryti nepasiseks. Bet šis klausimas įgavo didesnę reikšmę, kylant analitinės kalbos filosofijos susidomėjimui natūralia kalba. Po Grice'o, Searle'o darbų pragmatinės krypties įtaka žymiai sustiprėjo ir nuo aštunto XX a. dešimtmečio buvo pradėti leisti žurnalai ir specialūs leidiniai skirti tik pragmatikai, kuri pastaruoju metu tampa tarpdisciplininėmis studijomis. Semantikos ir pragmatikos

ribų problemą tyrė Ruth Manor (2001), Kentas Bachas (2006), Robynas Carstonas (1999) ir kiti tyrinėtojai. Lietuvoje šis klausimas tyrinėtas nedaug. Šios problemos aspektus, pvz. teisingumo ir prasmės santykio problemą, Quine'o radikalaus vertimo problemą, vėlyvojo Wittgensteino ir Grice'o teorijas ir kita savo darbuose yra tyręs Rolandas Pavilionis (1983, 2005). Klausimus susijusius su sakinio teisingumo ir prasmės santykiu tyrė Mindaugas Romualdas Japertas (1998) ir Algirdas Degutis (2007). Paminėtini ir bendresnio pobūdžio, bet turintys sąlyčio taškų su šiame darbe analizuojamais klausimais - Evaldo Nekrašo (1979) knyga bei Mariaus Povilo Šaulausko (2004) straipsnis skirtas analitinės filosofijos tipologijai, kuriame liečiamas semantikos ir pragmatikos santykio klausimas.

Tyrimo tikslai. Šio magistrinio darbo tikslai yra šie. Pirma, atrasti semantinių ir pragmatinių kalbos teorijų prielaidas, įgalinančias šių tyrimo kryptių persipynimą. Antra, įvertinus semantines ir pragmatines kalbos teorijas, surasti tokį apibrėžimą, kuris neleistų šių tyrimo sričių persidengimo. Trečia, išnagrinėti šiuos istoriškai susiklosčiusius semantikos ir pragmatikos riboženklis: lingvistinė prasmė prieš prasmę kaip vartojimą; teisingumo sąlygų prasmė prieš prasmę be teisingumo sąlygų; nepriklausomybė nuo konteksto prieš priklausomybę nuo konteksto.

Ginami teiginiai

1. Semantinės teorijos, siejančios sakinio prasmę su jo teisingumo sąlygomis, aiškinamos natūralios kalbos sakinius, negali išvengti kalbinių situacijų ir intencinių nuostatų tyrimo, nes, viena vertus, pati kalbinė situacija gali būti viena iš teisingumo sąlygų, kita vertus, natūralioje kalboje egzistuoja sakiniai, išreiškiantys intencines nuostatas, kurių teisingumas nėra savaime aiškus.

2. Pragmatinės teorijos, ne vien tik aprašančios kalbines situacijas, bet ir aiškinančios intersubjektyvumo galimybę, yra priklausomos nuo semantinių teorijų prielaidų, t. y. jos negali atsiriboti nuo semantikos, nes intuityvus sakinio prasmės supratimas negali būti aiškinimo ir argumentavimo pagrindas.

3. Jerroldo Katzo ir Jerry'o Fodoro semantinės teorijos metmenys parodo, kad yra įmanoma tokia teoriškai pagrįsta natūralios kalbos semantinė teorija, kuri galėtų abstrahuotis nuo pragmatinio konteksto.

Tyrimo metodas yra pagrindinių lingvistinės filosofijos atstovų, siejamų su semantikos ir pragmatikos sritimis – Davidsono, Lewiso, Wittgensteino, Grice'o, Austino ir kitų autorių tekstų loginė ir metodologinė analizė.

Terminai. Savo darbe sekdamas Pavilioniu, kaip atitikmenį sąvokai "meaning" vartoju sąvoką "prasmė". Japertas, Degutis ir kai kurie kiti tyrinėtojai linkę vartoti sąvoką "reikšmės teorija", o "prasmės teorija". Žodis "prasmė" turi bendrą šaknį su žodžiu "suprasti". Kadangi prasmės problema

visų pirma yra supratimo problema, todėl man šis žodis yra priimtinesnis nei "reikšmė", kuris dar gali reikšti ir svarbą. Tačiau kai rašau apie žodžius (žodynine reikšme) vartoju žodį "reikšmė".

Darbo struktūra. Magistrinį darba sudaro įvadas, trys skyriai ir išvados. Pirmajame skyriuje aprašomi esminiai semantikos ir pragmatikos bruožai. Antrajame skyriuje analizuojamos pagrindinės šiuolaikinės semantinės ir pragmatinės teorijos bei jų prielaidos. Trečiajame skyriuje vertinu galimus semantikos ir pragmatikos atskyrimo riboženklis.

I. Semantikos ir pragmatikos esminiai bruožai

1. Esminiai natūralios kalbos semantinės teorijos bruožai

Bet, koks tyrimas prasideda nuo objekto pasirinkimo. Jau po to iškyla metodų, tikslų, pagrindinių sąvokų ir kiti metodologiniai klausimai. Tačiau filosofijoje pasitaiko, kad objektas yra sunkiai apibrėžiamas ir jau dėl paties objekto iškyla daug ginčų. Plačiai paplitusi nuomonė, kad pagrindinis semantikos klausimas turi būti formuluojamas taip: kas yra kalbos ženkle (žodžio, sakinio) prasmė ir kaip toji prasmė nustatoma? Bet toks klausimo formulavimas jau savaime postuluoja, kad egzistuoja toks esinys kaip prasmė. Tačiau tokio esinio egzistavimas nėra akivaizdus. Juolab, žodžiai "reikšmė", "prasmė" ir panašūs dažnai kasdienėje kalboje dažniausiai vartojami figūratyviai. Kai yra klausama: "ką tai reiškia?" ar "kokia šio sakinio prasmė?", tai viso labo tik parodo, kad kalbėtojas liko nesuprastas, bet ne tai, kad kažkoks esinys, vadinamas prasme, egzistuoja. Dėl šių ar panašių priežasčių ne mažai analitinės tradicijos filosofų vengia pripažinti prasmę pagrindiniu semantikos objektu. Tarkime, Michaelas Dummettas, neatmesdamas sąvokos "prasmė", linkęs kalbėti apie sakinio *supratimą*, arba apie *žinojimą* kaip vartoti kalbą (kalbinę kompetenciją) (Dummett: 1999, 69). Anot jo, išbaigta prasmės teorija konkrečiai kalbai yra teorija, kuri paaiškina, kaip kalba funkcionuoja ir ką turi asmuo išmokti, besimokindamas konkrečią kalbą, kad būtų laikomas kompetentingu kalbos vartotoju (Dummett: 1996, 2). Dummettas, kaip ir Davidsonas, ši žinojimą sieja su tiesa ir sakinio teisingumo sąlygomis. Skirtingai nei jie, Quine'as, vengdamas sąvokos "prasmė", siekia apie sakinio prasmingumą kalbėti vartodamas *vertimo* iš vienos kalbos į kitą kategoriją. Grice'as sieja sąvoką "prasmė" su "*intencijos*" sąvoka. Tokiu būdu svarbiausias semantinę teoriją charakterizuojantis bruožas yra tai, su kokia kita esmine sąvoka ar kategorija yra siekiama susieti sąvoką "prasmė". Vien tik intuityvus sąvokos "prasmė" supratimas turėtų būti pripažintas kaip nepakankamas.

Kalbant apie apibrėžimą, kas yra kalbos ženkle prasmė, galima pateikti ir demarkatyvumo reikalavimą. Kuo prasmės apibrėžimas tikslesnis, tuo sėkmingiau to apibrėžimo pagalba galima atskirti prasmingus sakinius nuo neprasmingų.

Šalia šių bendrų metodologinio pobūdžio reikalavimų, reikia paminėti reikalavimą, kurį daugelis semantikos teoretikų pripažįsta: sėkminga semantinė teorija turi paaiškinti Gottlobo Fregės nurodytą sakinio kompozicinį principą, t. y. kaip sudėtinės kalbinės išraiškos prasmė priklauso nuo jos sudedamųjų prasmės. Semantinė teorija turėtų pripažinti ir Fregės pakeičiamumo bei sinonimiškumo principą: pakeitus vieną sudėtinės kalbos išraiškos sudedamąją dalį kita, tos pačios reikšmės (prasmės) išraiška,

sudėtinės išraiškos reikšmė (prasmė) nesikeičia. Plačiai yra pripažįstamas ir Naomo Chomsky'o reikalavimas, kad sėkminga semantinė teorija turėtų paaiškinti kiekvieno žmogaus įgimtą gebėjimą kurti, generuoti begalinį sakinių, tame tarpe ir anksčiau jam nežinomų ir negirdėtų, skaičių.

2. Pragmatikos terminas ir bendra charakteristika

Pragmatikos terminą įvedė Charlesas W. Morrisas. Jis 1938 metais išleistame straipsnyje semiotiką, kaip discipliną tyrinėjančią ženklus, suskirstė į tris sritis: sintaktiką, semantiką ir pragmatiką. Sintaktika, jo nuomone, turėtų tirti ryšius tarp ženklų. Semantika turėtų tirti ženklų santykį su juos žyminčiais objektais, o pragmatika nagrinėtų ženklų santykius su jų interpretuotojais. Morrisas, kaip pats jis pripažino, pragmatikos terminą įvedė atsižvelgęs į pragmatizmo atstovų pasiekimus semiotikos srityje. Jie esą pirmieji pastebėjo ženklų ir jų vartotojų sąsajos svarbą mąstymo procese. Morrisas teigė, kad ženklų interpretuotojai yra gyvos būtybės, todėl pakankama pragmatikos charakteristika būtų ta, kad „pragmatika susieta su visais biologiniais, psichologiniais ir sociologiniais reiškiniiais, kurie yra stebimi ženklų funkcionavimo procese“ (Morris: 1966, 6). Nors Morrisas teigė, kad sintaktika, semantika ir pragmatika yra atskiros, nesuvedamos viena į kitą semiotikos sritys, bet pragmatikai jis suteikė svarbesnį statusą nei kitoms. Jo išskirtinį dėmesį pragmatikai galima paaiškinti tuo, kad nors ir teigdamas, jog mokslas apie ženklus neturėtų būti susietas su kokia nors konkrečia teorija, Morrisas pirmenybę teikia biheiviorizmui (Morris: 1966, 5). Kalbėdamas apie semiozę kaip tam tikrą ženklų atsiradimo ir ženklinimo procesą, Morrisas pažymi, kad tiek gyvūnas, tiek ir žmogus reaguoja į ženklą tam tikru elgesiu. Pragmatika jam tampa siejančiąja semiotikos dalimi. Sintaksiniame lygmenyje, pasak Morriso, santykiai tarp ženklų atitinka interpretuotojų reakcijas į juos. Esą interpretuotojas vienaip reaguos, pavyzdžiui, į žodį „žmogus“ ir kitaip į žodį „ameba“. Be to, ženklų derinimas numato tam tikras taisykles, kurios neįmanomos be pragmatinio lygmens, nes pats terminas „taisyklė“ esą yra pragmatinis. Semantika irgi numato tam tikras ženklų naudojimo taisykles, o tai esą implicitiškai numato interpretuotoją. Taisyklės, pagal kurias interpretuojami ženklai, turi būti suprastos vartotojo, todėl ir „supratimas“ esą pragmatikos terminas. Analogiškai, ir žodžiai „ženklinimas“ bei „teisingas“ yra pragmatikos terminai.

Morrisas pragmatikos sampratos kiek labiau nevystė, pragmatikos įvedimas buvo daugiau programinis žingsnis. Tačiau jis buvo labai svarbus, kadangi pragmatikos sąvoka vienaip ar kitaip bus siejama su prasmės ir elgsenos koreliacija, nors ne būtinai siaurai biheivioristine prasme.

Reikia pažymėti, kad biheivioristinis pragmatikos traktavimas yra būdingas ne vien Morrisui. Biheiviorizmas atspindi loginio pozityvizmo fizikalistines nuostatas. Pavyzdžiui, Rudolfas Carnapas

pragmatiką irgi laikė empiriniais natūraliosios kalbos tyrinėjimais, paremtais biheivioristiniais metodais (Карнап: 2007, 337).

Pragmatika, kaip disciplinos užuomazga, atsirado XX a. šeštajame dešimtmetyje. Atsigręžimą į pragmatiką paskatino Jehoshua Bar-Hillelis, kuris atkreipė dėmesį į tai, kad kasdienės kalbos sakinių, kuriuose yra indeksinių žodžių, „prasmė priklauso nuo pragmatinio konteksto, ir daugeliu atvejų neįmanoma tokių žodžių išvengti ar pakeisti ne indeksiniais“ (Bar-Hillel: 1954, 359).

Vienas iš filosofų, mėginusių apibrėžti pragmatikos sritį bei parodyti jos svarbą semantikai, buvo Robertas Stalnakeris. Pragmatika, teigia Stalnakeris, tyrinėja kalbinius aktus ir kontekstus, kuriuose šie aktai yra atliekami. Anot jo, pragmatiką sudaro dvi problemų grupės, kurias turi išspręsti. Pirmoji problemų grupė yra įdomių kalbos aktų ir kalbos produktų rūšių suradimas. Šiai grupei esą priklauso ilokucinių aktų, t. y. tokių kalbos aktų, kuriais konstatuojami tam tikri socialiniai aktai (pvz. priesaikos, teisėjų nuosprendžiai), analizė. Antroji ir svarbiausia problemų grupė yra charakterizuoti tuos šnekos turinio bruožus, kurie padėtų atpažinti, kokie teiginiai slypi už kalbėtojo ištarų. Šiai grupei priklauso ir indeksinių išraiškų tyrimas. Tarkime, sakinys „šis paveikslas yra gražus“ reikalauja, kad mes žinotume į ką, taip sakydamas žmogus rodo, ar į kokį ankstesnį sakinį referuoja. Sakinys „mes nugalėsime“ „reikalauja žinojimo, kas šio sakinio autorius, į ką jis nukreiptas, kokiomis sąlygomis sakomas“ ir t. t. (Stalnaker: 1999, 35).

Tiek Bar-Hillelis, tiek Stalnakeris pragmatikai skyrė veikia semantikos pagalbininkės, nei sava-rankiškos disciplinos vaidmenį. Su tuo nenorėtų sutikti daugelis dabartinių pragmatikos atstovų, bet dvi problemų grupės, kurias nurodo Stalnakeris, t. y. kalbiniai aktai ir sakinių kontekstai yra visuotinai pripažintos kaip pragmatikos tyrimo objektas.

3. Semantikos ir pragmatikos santykis

Tam, kad galėtume nurodyti semantikos ir pragmatikos santykį bei ribas, mums reikia kiek įmanoma tiksliau apibrėžti, kas yra semantika, ir kas yra pragmatika. Viena vertus, nepatenkinamas apibrėžimas gali vesti prie šių sričių persipynimo ar persidengimo. Tarkime, atsakymas į klausimą, kas yra sakinio prasmė, gali būti vienodai svarbus tiek semantikai, tiek ir pragmatikai. Todėl tai dar nėra kriterijus šių dviejų sričių atskyrimui. Kita vertus, nepatenkinamas apibrėžimas gali per daug sumažinti semantikos ar pragmatikos sferą. Kaip teigia Ruth Manor, žymint ribas kur mes išsigeidžiame, gali atsitikti taip, kad dalis lingvistinių problemų liks neišspręstos, nes semantikai manys, kad problema yra pragmatikos specialistų kompetencijoje, o šie savo ruožtu tvirtins priešingai. Manor pateikia tokį pa-

vyzdį. Esą sakinys „Ji apsivedė ir pagimdė kūdikį“ tiek prasme, tiek teisingumo sąlygomis skiriasi nuo sakinio „Ji pagimdė kūdikį ir apsivedė“. Semantikai čia esą teigtų, kad šis uždavinys išsprendžiamas tik pasitelkus pragmatiką, o pragmatikai sakytų, kad sakiniai yra semantiškai dviprasmiški ir todėl yra semantikos kompetencijoje (Manor: 2001, 69). Manau, kad šio, kaip ir bet kokio kito sakinio analizė gali priklausyti tiek semantikos, tiek ir pragmatikos sričiai. Svarbu, kokia metodologija vadovausimės ir kokių tikslų sieksime savo tyrime. Tikslai ir metodai, savo ruožtu, yra susieti su disciplinos apibrėžimu.

Kentas Bachas yra pasiūlęs keletą semantikos ir pragmatikos ribas žyminčių istoriškai susiklosčiusių atskaitos taškų:

lingvistinė (konvencinė) prasmė prieš prasmę kaip vartojimą;

teisingumo sąlygų prasmė prieš prasmę be teisingumo sąlygų;

nepriklausomybė nuo konteksto prieš priklausomybę nuo konteksto;

teiginių tyrimas prieš ištarų tyrimą (Bach: 2006, 158);

Savo užduotimi laikau ne tiek prikabinti vieną iš aukščiau nurodytų "etikečių" (kurios gali būti geros bendrai orientacijai), kiek atrasti tokius patenkinamus semantikos ir pragmatikos apibrėžimus, kurie *savime* ne tik leistų aiškiai ir tiksliai apibrėžti, kas yra semantika, o kas yra pragmatika, bet tuo pačiu galėtų nurodyti, kur yra semantikos ir pragmatikos ribos. Be to, stengsiuosi atrasti semantikos ir pragmatikos teorijose bendras gilumines prielaidas, kurios veda prie galimo šių sričių persipynimo ir persidengimo.

II. Semantinių ir pragmatinių teorijų prielaidų analizė

1. Semantinės teorijos

1.1 Semantikos susiejimas su tiesa

1.1.1 Verifikacinės prasmės samprata

Vienas iš impulsų pastūmėjusių semantinius tyrinėjimus XX amžiuje buvo pozityvistinės filosofijos siekis parodyti, kad klasikinės idealistinės vokiečių filosofijos ir metafizikos teiginiai yra beprasmiški. Vienos būrelis yra siejamas su nuostata, kad prasmingas sakinytis gali būti tik toks sakinytis, kurį galima verifikuoti. Prasmingumas buvo siejamas su vadinamais „stebėjimo sakiniais“, į kuriuos kiekvienas prasmingas sakinytis galėjo ir turėjo būti suvedamas. Tarkime, Moritzas Schlickas apibrėždamas sakinio reikšmę, nurodo, kad "pasakyti, kas yra sakinio reikšmė, yra sakinį transformuoti į teiginį" (Schlick: 1936, 340). Konstatuoti sakinio prasmę yra tuo pačiu konstatuoti taisykles, pagal kurias tas sakinytis yra vartojamas, o tai esą reiškia "konstatuoti būdą kaip jį galima verifikuoti arba falsifikuoti" (Schlick: 1936, 341). Schlickas vadina tas taisykles gramatinėmis, suprasdamas "gramatiką" labai plačia prasme, įtraukdamas ne tik įprastus apibrėžimus, kai vieni žodžiai apibūdinami kitų žodžių pagalba, bet ir „ostensinius apibrėžimus“, t. y. tokią procedūrą kai žodžių reikšmė paaiškinama pasitelkus gestus ar kitas pagalbines priemones. Pasak Schlicko, neįmanoma suprasti žodžio reikšmės, jei neįmanoma nurodyti į galutinį ostensinį apibrėžimą. Bet vien tik pastarojo esą neužtenka, būtinas ir kalbos taisyklių žinojimas, kuris eina pirma patikrinimo procedūros. Tai reiškia, kad patikrintini sakiniai turi būti gramatiškai ir logiškai tvarkingi. Pasak jo, "nėra jokio antagonizmo tarp logikos ir patyrimo" (Schlick: 1936, 353), todėl ir egzistuoja loginė verifikacijos galimybė.

Verifikacinė prasmės samprata labai susiaurina mūsų supratimą apie prasmę. Jeigu manysime, kad prasmingi sakiniai yra tik tie, kuriuos galima verifikuoti, tai visus neverifikuojamus sakinius turėtume laikyti beprasmiškais. Ne tik vidinius pojūčius, jausmus, mintis, įsitikinimus ir kitus subjektyvius teigimus išreiškiantys sakiniai negali būti verifikuojami, bet ir sakiniai išreiškiantys hipotezes, istorinius faktus bei prognozes iš principo negali būti verifikuojami. Tarkime, mes galime tik pasikliauti sakinio "aš noriu gerti" teisingumu, bet nei loginė, nei fizinė patikrinimo procedūra yra negalima. Taip pat mes negalime patikrinti tokio sakinio kaip "rytoj lis" teisingumo. Taip pat, kaip teigia Carlas G. Hempelis, į prasmingų sakinių aibę negali būti įtraukti tokie indukciniai sakiniai kaip "visi gandrai turi raudonas

kojas” (Hempel: 1996, 26). Toks teiginys negali būti suvestas į stebėjimo sakinius, nes neįmanoma patikrinti visų esamų gandrų, todėl formaliai toks sakinytis yra neverifikuojamas ir todėl turėtų būti beprasmiškas.

Šalia nurodytų verifikacionizmo trūkumų reikia nurodyti dar vieną, nė kiek ne mažesnę: verifikacinė prasmės samprata yra nesavarankiška, nes reikalauja papildomų teorijų ir priklauso nuo kitų mokslo šakų teiginių ir tyrimo metodų. Jeigu teorija klaidinga ar tyrimo metodai netinkami, tai ir mūsų konkretaus sakinio vertinimai yra klaidingi. Be to, tai reiškia, kad semantika kaip mokslas yra nereikalinga – konkrečių sakinių prasmingumą sėkmingai gali vertinti kiti mokslai.

Schlicko verifikacinės prasmės sampratoje galima išvėlygti Davidsono teisingumo sąlygų teorijos ištakas. Schlickas teigia, kad kai mes klausiamo, ką koks nors sakinytis reiškia, tai „mes norime sąlygų, kuriomis tas sakinytis transformuosis į teisingą teiginį, o kuriomis – į klaidingą, aprašymo“ (Schlick: 1936, 341).

Yra svarbu išsiaiškinti, ar Donaldso Davidsono teisingumo sąlygų teorijai pavyko išvėlygti verifikacionizmo trūkumų, tuo pačiu išsaugant sąvokos „prasmė“ ryšį su sąvoka „tiesa“.

1.1.2 Davidsono teisingumo sąlygų teorija

Davidsonas teigia, kad "suteikti sakiniui prasmę yra nustatyti būtinas ir pakankamas to sakinio teisingumo sąlygas" (Davidson: 1996, 96). Tai gi suprasti konkrečią kalbą reiškia žinoti, kokios sąlygos yra būtinos, kad tos kalbos sakinytis būtų laikomas teisingu. Jis teigia, kad prasmės teorija yra empirinė teorija, kuri nagrinėja natūralią kalbą. Kaip bet kuri kita empirinė teorija, ji gali būti patikrinta tos teorijos išvadas palyginus su faktais. Tokia teorija esą turėtų atskleisti žmogaus sugebėjimą kalbėti bei suprasti kalbą.

Davidsonas pripažįsta, kad jo prasmės teorija remiasi Alfredo Tarskio tiesos koncepcija. Šios koncepcijos esmė yra objektinės kalbos ir metakalbos atskyrimas. Tiesa pagal šią koncepciją gali būti išreikšta tokios formos teiginiais kaip "sakinytis "sniegas yra baltas" yra teisingas jei ir tik jei sniegas yra baltas". Tarskis nemanė, kad jo tiesos apibrėžimą bei formalius logikos dėsnius galima pritaikyti kasdienės kalbos semantikai nmodifikavus pačios kalbos. Jis teigė, kad "tiesos apibrėžimo problema gali būti išspręsta tik toms kalboms, kurių struktūra tiksliai specifikuota" (Tarski:1944, 347). Davidsonas numato, kad gali kilti sunkumų taikant Tarskio tiesos apibrėžimą modaliniams sakiniams, o taip pat sąlyginiams, kontrafaktiniams, liepiamiesiems ir kitokiems sakiniams (Davidson: 1996, 102), tačiau teigia, kad kai kuriems sakiniams jis sėkmingai taikytinas šiek tiek modifikavus pačią Tarskio tiesos koncepciją, pritaikant ją natūraliai kalbai. Ši modifikacija būtina dar ir todėl, kad, anot Davidsono, eg-

zistuoja svarbi problemų grupė, kurią teisingumo sąlygų teorijai būtina išspręsti. Tas faktas, kad vienas ir tas pats sakinyš vienu metu, ar sakomas vieno žmogaus, gali būti teisingas, o sakomas kitu metu, ar kito žmogaus, gali būti klaidingas, turi būti suderintas su šia teorija. Pavyzdžiui, tiek logikai, tiek ir pasisakantys prieš formalius metodus sutaria, kad logika ir formali semantika yra nepajėgi įveikti paradomųjų įvardžių problemos. Kadangi įvardžiai, Davidsono nuomone, negali būti pašalinti iš natūralios kalbos, tai teorija turi paaiškinti savo santykį su jais.

Šias visas problemas galime išspręsti, pasak Davidsono, turėdami omenyje tai, kad savybę būti teisingam mes turime priskirti ne tik sakiniams, bet ir ištaroms, kalbėjimo aktams. Į tiesą reikia žiūrėti kaip į santykį tarp sakinio, jį ištariančio asmens ir laiko, kuomet jis buvo ištartas. Tuomet sakinyš "aš esu pavargęs" yra teisingas, kai jis yra ištartas asmens p laiku t, jeigu ir tik jeigu p yra pavargęs laiku t (Davidson: 1996, 101). Kitaip tariant, Davidsonas siūlo tiesą reliatyvizuoti, atsižvelgiant į laiką ir kalbėtoją. Tai ir yra visa Tarskio koncepcijos modifikavimo esmė.

Jeigu tiesa yra santykis tarp sakinio, asmens ir laiko kai jis buvo ištartas, tai mes teisėtai galime apibūdinti Davidsono semantiką, kaip orientuotą į situaciją. Tai, savo ruožtu, Davidsono poziciją daro panašią į kasdienės kalbos filosofijos, t. y. Grice'o, Searle'o ir kitų filosofų pozicijas. Tačiau Davidsonas, skirtingai nei jie, mano, kad pažodinė prasmė egzistuoja ir sakinio prasmė yra autonomiška bei nepriklauso nuo kalbėtojo intencijų ir tikėjimų: "pažodinė prasmė negali būti išvesta iš intencinių ištaros tikslų" (Davidson: 2001, 274).

1.1.3 Lewiso sintezė

Vienas iš filosofų, kuris bando jungti Grice'o programą ir tiesos sąlygų teoriją, yra Davidas Lewisas. Jis bando suderinti tezę, kad "sakinio prasmė yra toks esinys, kurį suderinus su informacija apie pasaulį, arba su informacija apie bet kokį galimą pasaulį, mums teikia teisingumo reikšmę" (Lewis: 1996, 538), su antiteze, kuri remiasi Grice'o prasmės modeliu, kad prasmė pasireiškia per kalbos aktus, tai yra kalbėtojo tikėjimus ir norus vienaip ar kitaip paveikti klausytoją, laukiant iš jo atitinkamos reakcijos. Lewisas toliau plėtoja Grice'o mintis, įvesdamas konvencijos sąvoką. Tikėjimus ir norus esą sąlygoja tam tikri bylūs ar nebylūs susitarimai, konvencijos. Esą egzistuoja tam tikros neekspliciuotos taisyklės, tam tikra rutina, kuriai paklūsta visi kalbinės bendruomenės nariai. Kiekvienas tiki, kad visi kiti joms paklūsta. Įvairūs faktai susiję su šitomis taisyklėmis esą žinomi visų ir visi žino, kad ir kiti juos žino. Lewisas turi omenyje įvairias elgesio taisykles, rengimosi būdus, eismo taisykles ir kita. Pati kalba irgi esą tokių konvencijų rinkinys. Konvencijų tikslas - koordinuoti bendruomenės veiklą.

Sujungęs šias, iš pirmo žvilgsnio skirtingas, kalbos sampratas, Lewisas gauna sintezę - teiginį, kad konvencijos, kurios reguliuoja tam tikros bendruomenės kalbą yra teisingumo, nuoširdumo ir pasitikėjimo konvencijos. Būti teisingam yra, pasak jo, elgtis tam tikru būdu: nesakyti sakinio, kuris yra neteisingas, sakyti tik tai, kuo tiki. Klausytojas, savo ruožtu, esą tiki, kad kalbėtojas yra nuoširdus. Šitos "teisingumo ir nuoširdumo konvencijos esą padiktuotos bendro intereso keistis informacija" (Lewis: 1996, 542).

Poreikis įvesti nuoširdumo principą implikuoja, kad sakinytis teisingas ne savaime, ne dėl pažodiškumo, o tik socialiniame kontekste. Galime teigti, kad semantikos tampa socialinių mokslų įkaite: jeigu sociologiniai tyrimai parodytų, kad visuomenėje nuoširdumo ir teisingumo principų nesilaikoma, semantika negalėtų spręsti nei apie sakinių apie teisingumą nei prasmingumą. Beje, nuoširdumas yra tik viena iš Grice'o kooperacinio principo (Cooperative principle) dalių. Šis principas turi keturias kategorijas: kiekybės (būk informatyvus tiek, kiek to reikia), kokybės (nesakyk to, ką galvoji esant netiesa ir nesakyk to, kas stokoja akivaizdumo), sąryšio (laikykis pokalbio temos), būdo (venk neaiškumą, dviprasmybių, būk trumpas, nuoseklus ir kita) (Grice: 1996, 159). Pats kooperacinis principas yra tam tikros etiketo teorijos principas, aprašantis tam tikros bendruomenės verbalinį elgesį ir taisykles, kuriomis yra vadovaujama.

1.2 Quine'o semantinis skepticizmas

Quine'as pripažįsta, kad jo prasmės koncepcija yra įtakota biheivioristinės sampratos. Jis teigia, kad, jei psichologija gal ir galėtų išvengti biheiviorizmo, tai lingvistikai jokiais būdais to padaryti nepavyktų. Esą kiekvienas iš mūsų mokomės savo kalbos, stebėdami kitų žmonių verbalinį elgesį ir būdami padrąsinami ir pataisomi kitų. Esą mes griežtai esame priklausomi nuo elgsenos situacijose, kurias įmanoma stebėti. Kol mūsų žodinės komandos yra aprobuotos ir patvirtintos kitų, tol viskas yra gerai. Ir esą mūsų mentalinis gyvenimas tarp žodinių komandų patvirtinimų ar nepatvirtinimų nevyksta. Quine'as kategoriškai teigia, kad nėra jokios lingvistinės prasmės, kuri neatsispindėtų elgsenoje esant aplinkybėms, kurias įmanoma stebėti (Quine: 1996, 446). Quine'as mano, kad pagrindinė problema semantikai yra sakinių vertimo problema.

Quine'as radikalaus vertimo problemą formuluoja siūlydamas atlikti mintinį eksperimentą. Mums reikia išversti iš primityvios, "džiunglių", mums visai nesuprantamos kalbos į savo kalbą tam tikrus sakinius. Čiabuviai nemoka jokių mums žinomų kalbų, tik savąją. Todėl vieninteliai mums prieinami duomenys yra čiabuvių ištaros ir elgesys esamose aplinkybėse. Kadangi mes negalime numatyti, sako Quine'as, kas esamose aplinkybėse bus sakoma, vienintelis dalykas kuo mes galime remtis ir nuo ko

pradėti mokytis čiabuvių kalbos, yra stebėjimo sakiniai. Lingvistas esą bus linkęs susieti čiabuvių išta-
ras su esama situacija ir kartodamas jas laukti čiabuvių patvirtinimo ar nepatvirtinimo. Šis patvirtinimo
ir nepatvirtinimo metodas lingvistą, anot Quine'o, daro panašų į tikslųjų mokslų atstovą, tarkime, ast-
ronomą. Visų pirma lingvistas turi atpažinti čiabuvių patvirtinimo ir paneigimo ženklus, suprasti čiabu-
vio ostensinę kalbą ir kitus svarbius pradinius dalykus. Taip mūsų lingvistas per bandymus ir klaidas
sudarys “džiunglių” ir mūsų kalbos žodyną. Tačiau, įrodinėja Quine'as, jis niekaip negalės tiksliai pe-
rteikti “džiunglių” kalbos reikšmės į mūsų kalbą. Dar daugiau, jo ir konkuruojančio lingvisto žodynai
gali skirtis, t. y. skirtingų vertėjų nustatytos žodžių reikšmės nesutaps (Quine: 1996, 450). Vertėjas,
pasak Quine'o, susidurs su įvairiomis vertimo variantų hipotezėmis, kurias patikrinti jis neturės gali-
mybių. Tai ir Quine'o vertimo neapibrėžtumo tezės esmė.

Viena iš priežasčių kodėl šis neapibrėžtumas nebus atrastas vertimo eigoje, mano Quine'as, yra ta,
kad lingvistas visada bus linkęs manyti, kad jo ir čiabuvio mąstymo būdai ir požiūriai sutampa. Aišku,
yra įmanoma tiksliai išversti jungtukus ir kitus pagalbinus žodžius, tačiau, teigia Quine'as, mums svar-
bus empirinis turinys, kuris išlieka tik sakiniuose, kuriuos galima patikrinti. Bet kodėl negalima tiksliai
išversti sakinio prasmės sukeičiant šias frazes ir išsaugant tų frazių empirinį turinį? Todėl, sako
Quine'as, kad kiekviena frazė yra surišta su savais kontekstais iš kurių jos ištrauktos. Po visų šitų svars-
tymų Quine'as padaro išvadą, kad semantikai yra svarbiausia sinonimiškumo problema, t. y. kaip gali
skirtingų žodžių ar sakinių prasmės sutapti.

Quine'as savo poziciją, kad sakinių prasmė yra sunkiai apibrėžiama, remia teiginiu, jog kalbos
išraiškos referencija yra neapibrėžta. Quine'as vartoja biheivioristinį konceptą “stimuliacinė reikšmė”
 (“stimulus meaning”), kuris jam atrodo svarbus sakinio prasingumo kriterijui nustatyti. Stimuliacinę
reikšmę galima apibūdinti kaip tam tikro klausimo patvirtinimą ar paneigimą esant tam tikrai išorės
dirgiklių, stimuliacijų fiziologinei įtakai (Quine: 1964, 462). Tarkime, kad mums rodoma tam tikra
spalva ir klausama ar matome raudoną spalvą. Priklausomai nuo to ar atsakome teigiamai ar neigiamai,
galima kalbėti apie teigiamą ar apie neigiamą stimuliacinę reikšmę.

Quine'as, aiškindamas referencijos neapibrėžtumą, pateikia tokį pavyzdį. Tarkime, lingvistas visa-
da girdi žodį “gavagai”, kuri jam sako čiabuvis, kai pro šalį prabėga triušis. Atrodytų, būtų galima kal-
bėti, kad “gavagai” reiškia triušį, nes abu - tiek lingvistas, tiek ir čiabuvis patiria tas pačias stimuliaci-
jas, tai yra, mato tą patį triušį. Tačiau, teigia Quine'as, mes negalime būti tuo tikri. Esamame kontekste
frazė “gavagai” gali reikšti triušį, tačiau kitame kontekste jis gali to ir nereikšti. Žodis “gavagai” gali,
pavyzdžiui, reikšti triušio kūno dalį, gali reikšti greitą kojų judinimą, kuris būdingas triušiams ar kaž-
kokį abstraktų triušišumą (Quine: 1964, 465). Ir čia esą net negalėtų pagelbėti parodymas į triušį ran-

ką, nes toks rodymas neatskleistų ar kalbama apie visą triušį, ar jo dalį, ar triušiskumą. Taigi žodžio „gavagai“, kaip ir kitų žodžių referencija, teigia Quine'as, yra neaiški ir neapibrėžta.

Quine'as pasitelkia radikalaus vertimo problemos ir referencijos neapibrėžtumo argumentus tam, kad išreikštų savo skepticizmą ir sukeltų abejonių tokių kalbos filosofijos sąvokų kaip "prasmė", "referencija", "vertimas" ir pan. atžvilgiu. Abejodamas jų vertingumu ką nors paaiškinti, Quine'as kaip ir Wittgensteinas sakinių prasmę mato kaip neatsiejamą nuo vartojimo. Bet Quine'as dar labiau reliatyvizuoja sakinių prasmę. Jis teigia, kad sakinio prasmės žinojimas priklauso nuo visų tos kalbos sakinių žinojimo, todėl Quine'o požiūris vadinamas semantiniu holizmu.

Biheivioristinį kalbos supratimo būdą kritikavo Chomskys. Apžvelgdamas Burrhuso F. Skinnerio knygą, Chomskys parodė, kad vien tik biheivioristinėmis prielaidomis yra neįmanoma paaiškinti kalbos funkcionavimo. Pasak jo, nėra dėsningos koreliacijos tarp išorės veiksnių ir žmogaus tariamų žodžių, be to, pats žmogaus elgesys yra sunkiai apibrėžiamas be tokių kasdienės kalbos žodžių kaip „valia“, „nuostata“, „dėmesys“, „troškimas“ ir t. t., kurie patys savaime yra sunkiai apibrėžiami (Chomsky: 1964, 551).

Neanalizuojant plačiau ar biheivioristinis kalbos supratimo būdas yra teisingas ar ne, būtina pripažinti, kad šis būdas, yra neišvengiamas, jei lingvistiką laikysime vienu iš mokslų, susietu su žmogaus elgsenos tyrimu. Kaip teigia Alexanderis Milleris, Quine'o radikalaus vertimo neapibrėžtumo argumento turinys „išplaukia iš Quine'o fizikalistinio požiūrio, jo tikėjimo, kad „visi faktai yra fizikiniai faktai““ (Miller: 2006, 103), nes, kaip Quine'o yra teigta, nors kiekvieno iš atskirų žodynėlių turinys yra suderinamas su fiziniais faktais, bet jie tarpusavyje nesiderina (cit. pagal Miller: 2006, 103).

1.3 Semantinių sistemų teorijos

1.3.1 Katzo ir Fodoro semantinės teorijos metmenys

Jerroldas Katzas prasmės problemą sieja su pačia kalba, jos struktūra. Viename iš straipsnių jis kartu su Jerry'u Fodoru išdėsto galimos semantinės teorijos struktūrą.

Semantinė kasdienės kalbos charakteristika, pasak jų, yra bendro kasdienės kalbos aprašymo dalis. Be semantikos šį aprašymą sudaro gramatinė charakteristika, kurią sudaro sintaksė, morfologija, fonetika. Kalbos aprašymas esą siekia apibrėžti, ką kalbos vartotojas žino apie savo kalbos struktūrą, kuri įgalina jį vartoti ir suprasti savo kalbos sakinius. Kalbos vartotojo kompetencija esą išryškėja jo gebėjime kurti ir suprasti savo kalbos sakinius, tame tarpe ir be galo daug tų, kurie jam yra visiškai

nauji.

Katzas ir Fodoras siūlo paprastą ir aiškia formulę apibrėžti minimalius semantinės teorijos reikalavimus: „lingvistinis aprašymas minus gramatika, lygu semantika“ (Katz, Fodor: 1964, 483).

Be to, Katzas ir Fodoras akcentuoja, kad sėkminga semantinė teorija turi paaiškinti kalbos vartotojo gebėjimą interpretuoti sakinius, atitrauktus nuo lingvistinio diskurso (rašto ar šnekos) ir nuo socialinio ar fizinio nelingvistinio kontekstų. Galima įsivaizduoti, jie teigia, kad grupė asmenų, mokančių angliškai gauna anoniminį laišką su vieninteliu anglišku sakiniu. Įdomu, teigia jie, kaip jų sakinio supratimas skirsis nuo angliškai nemokančių kalbėti, nors gerai žinančių anglų kalbos gramatiką, asmenų grupės supratimo. Anot jų, abiejų grupių kalbos vartotojo sugebėjimai pasižymi tuo, kad jie sugeba atskirti gramatiškai taisyklingus sakinius nuo netaisyklingų, atpažinti sintaksines dviprasmybes ir atpažinti ryšius tarp sakinių tipų. Anglų kalbą žinanti grupė, be to, dar esą sugebės pamatyti galimus sakinio skaitymo būdus, jų turinį ir variantų skaičių, pastebės semantines anomalijas, atpažins parafrazes, o taip pat pastebės kitas semantines savybes ir santykius, turinčius reikšmę sakinio supratimui.

Be svarbių metodologinių nuostatų Katzo ir Fodoro teorijoje dar svarbus yra ir žodyno komponentas. Gramatika esą negali paaiškinti kodėl vieni sakiniai besiskirdami vieni nuo kitų tik morfemomis skiriasi ir savo prasmėmis (“tigras man įkando” ir “musė man įkando”), o kiti besiskirdami tik morfemomis, sutampa savo prasmėmis (“okulistas mane tyrė” ir “akių daktaras mane tyrė”). Taip pat ji negali paaiškinti, kodėl sintaksiškai visiškai skirtingi sakiniai savo prasme sutampa. Kiekvienu atveju sakinių supratimas esą priklauso tiek nuo jų morfemų reikšmių, tiek nuo semantinių santykių tarp morfemų (Katz, Fodor: 1964, 452). Gramatinės teorijos, pasak jų, sunkiai gali paaiškinti šiuos santykius. Kalbos vartotojas sugeba atrasti šiuos santykius, o pvz. vertimo mašina, mechaniškai taikydama gramatiką ir žodyną, tokių gebėjimų stokoja. Tai, kas kalbos vartotoją skiria nuo vertimo mašinos, Katzo ir Fodoro nuomone, yra taisyklių kaip taikyti žodyno informaciją atpažįstant semantinius santykius, žinojimas. Šių taisyklių atskleidimas ir yra semantikos teorijos esminė užduotis. Centrinė tokios semantinės teorijos problema yra kaip *pasirinkti* vieną iš daugelio žodyne nurodytų žodžio reikšmių.

Tačiau forma, kuria reikšmės yra pateiktos žodyne, pasak Katzo ir Fodoro, nėra tinkamos semantinei teorijai. Žodyne nurodomos tik žodyninės reikšmės ir gramatiniai markeriai, t. y. ar žodis yra daiktavardis ar ištiktukas ir pan.. Katzo ir Fodoro nuomone, semantinei teorijai be žodyninių aprašomųjų reikšmių ir kalbos dalies nurodymo, yra svarbūs vadinamieji semantiniai markeriai. Jų dėka žodžio reikšmė yra išskaidoma į atominius konceptus, ir jie leidžia parodyti žodžio reikšmės semantinę struktūrą ir semantinius santykius tarp žodyninių reikšmių. Tarkime, anglų kalbos žodis “bachelor” gali reikšti tiek viengungį, tiek jauną riterį, tiek bakalaurą, tiek jauną ruonį. Tada “viengungio”, “riterio” ir “bakalauro” reikšmėms galime priskirti semantinį markerį [žmogus], o “ruonio” reikšmei - semantinį

markerį [gyvūnas]. Pasak Katzo ir Fodoro, kadangi semantiniai markeriai atskleidžia semantinius santykius, per semantinius markerius ir vyksta teisingas reikšmių parinkimas kiekvienam konkrečiam sakiniui. Taip kalbos vartotojas žodžiui "light" sakinyje "The stuff is light enough to carry" priskiria markerį [svoris], o ne [spalva]. Taigi semantiniai markeriai yra teoriniai konstruktai aprašantys prasmių sistemiškumą. Todėl semantinės teorijos vienas iš uždavinių yra sukurti tokią markerių sistemą, kuri turėtų didžiausią paaiškinančią ir aprašančią galią (Katz, Fodor: 1964, 500). Katzas ir Fodoras teigia, kad tokia semantinė teorija būtų formali, t. y. klausimas kokia sakinio interpretacija bus pasirinkta, gali būti atsakytas remiantis formaliais skaičiavimais, bet ne lingvistinėmis intuicijomis ar kitokiomis panašiomis išvalgomis.

Katzo ir Fodoro koncepcijos privalumas yra tiek markerių teorija, tiek metodologinės nuostatos, kurių dėka įmanoma atrasti semantikos ir pragmatikos ribas. Teisinga ir labai vertinga jų nuostata, kad semantinė teorija turi paaiškinti kalbos vartotojo gebėjimą suprasti sakinius atskirai nuo konteksto. Nagrinėtini ne situaciniai sakiniai, o teoriškai galimi sakinio prasmių variantai. Tyrimo centre atsiduria ne komunikacijos situacija, ne informacijos perdavimas, o konkretaus teksto supratimas. Kita vertinga nuostata yra pasirinkimo, kurį atlieka kalbos vartotojas, akcentavimas. Galima teigti, kad jiems supratimas yra pasirinkimas. Pasak Katzo, „pasirinkimas yra ne psichologinių kalbos vartotojo preferencijų rezultatas, o lingvistinės kompetencijos pasekmė“ (Katz: 1965, 593).

Verta panagrinėti Hilary Putnamo sociolingvistinę hipotezę, kuri praplėčia Katzo ir Fodoro koncepciją ir paaiškina kai kuriuos su socialine sritimi susijusius aspektus.

1.3.2 Putnamo sociolingvistinė hipotezė

Putnamas savo prasmės teorija mato kaip atsaką tradiciniam požiūriui į prasmę. Jo nuomone, tradicinis požiūris remiasi prielaida, kad žodžio reikšmės žinojimas yra tiesiog tam tikra psichologinė būseną. Psichologinę būseną suprantant kaip tam tikrą atminties ar tikėjimo būseną. Putnamo nuomone, toks reikšmės supratimas yra klaidingas. Kad tą įrodytų, Putnamas pasitelkia savo "Žemės dvynės" argumentą. Putnam siūlo įsivaizduoti, kad egzistuoja žmonių apgyvendinta planeta, kuri tapati Žemei visomis savybėmis ir sąlygomis, išskyrus vieną - Žemės-dvynės gyventojai "vandeniu" vadina skystį, kuris savo savybėmis yra identiškas vandeniui, t. y. skoniui, tankiui, paplitimu planetoje, naudojimo būdu ir t. t. ir pan. , bet savo atominė struktūra skiriasi nuo vandens - jis nėra H₂O. Galima teigti, sako Putnamas, kad Žemėje "vanduo" reiškia H₂O, o Žemėje-dvynėje "vanduo" reiškia XYZ. Tačiau, turint omenyje tą faktą, kad 1750 metais dar buvo nežinoma, kad vanduo turi formulę H₂O, galima manyti, kad ir Žemėje-dvynėje buvo nežinoma, kad jų skysčio formulė yra XYZ. Galime teigti, sako Putnamas,

kad du panašūs gyventojai - vienas iš Žemės, kitas iš Žemės-dvynės, 1750 metais suvoktų žodį "vandu" skirtingai, „net jei jų psichologinės būsenos būtų vienodos“ (Putnam: 1973, 702).

Šiuo pavyzdžiu Putnamas siekia ne tik parodyti, kad tradicinis požiūris į reikšmę kaip į psichologinę būseną yra klaidingas, bet ir pagrįsti savo sociolingvistinę hipotezę. Anot Putnamo, „kalboje egzistuoja lingvistinio darbo pasidalijimas“ (Putnam: 1973, 704). Jis teigia, kad žodžių reikšmės yra visuomenės bendras "produktas". Mes esą galime vartoti žodžius "aliuminis", "molibdenas" ar "auksas" net nežinodami kaip atpažinti gryną auksą, ar kaip atskirti aliuminį nuo molibdeno. Daugelis esą neatskirtų guobos nuo buko, bet tai mums nekliudo tokius žodžius vartoti. Mes esą pasitikime konkrečių sričių ekspertais todėl mums nereikia žinoti tų sričių subtilumų - kaip nustatoma vandens cheminė struktūra ir pan.. Reikšmė yra ne asmens psichologinė būseną, o kolektyvinio lingvistinio kūno, kuriam tas asmuo priklauso, sociolingvistinė būseną (Putnam: 1973, 706).

Be sociolingvistinės hipotezės, yra svarbios ir Putnamo bendros metodologinės pažiūros į semantinę teoriją. Anot Putnamo, prasmės teorija remiasi idėja, kad natūrali kalba turi taisykles. Vienos taisyklės yra sintaksinės, kitos - nesintaksinės. Nesintaksinės taisyklės esą nurodo, kokie sakiniai yra semantiškai teisingi ir kokie - ne. Tarkime, pavadinti viengungį vedusiuoju, ar geometrinį tašką - gracinu, reiškia pažeisti semantines taisykles. Putnamo nuomone, pagrindinė semantinės teorijos užduotis yra tirti skirtingas šių taisyklių rūšis ir pabandyti aiškiai jas suformuluoti (Putnam: 1997, 127).

Dažnai yra teigiama, kad esminė semantikos problema yra rasti atsakymą į klausimą kaip mes pajėgiame suprasti naują sakinį. Putnamo nuomone, tai nėra pats svarbiausias klausimas į kurį mes turime atsakyti (nors neabejotinai svarbus). Nėra taip svarbu nurodyti sakinio teisingumo sąlygas. Pats svarbiausias klausimas, jo nuomone, yra kaip mes suprantame naują žodį (Putnam: 1997, 149). Ir šio klausimo niekas neakcentuoja. O jis kaip tik ir yra esminis sprendžiant semantinius deskripcijų bei žodynų sudarymo klausimus. Anot Putnamo, didžiausias Davidsono prasmės teorijos trūkumas yra tas, kad ji negali apibūdinti kas yra žodžio prasmė (Putnam: 1997, 259).

Putnamas teigia, kad kai yra perduodama žodžio prasmė, yra perduodama tam tikra stereotipinė informacija, tam tikri esminiai faktai apie objektą (Putnam: 1997, 150). Žodis "auksas" stereotipiškai reiškia nerūdijantį, dažniausiai geltonos spalvos brangų metalą, skirtą papuošalams ir pan.. Taigi žodžio prasmė yra ne visa, bet tipinė informacija konkrečiame idiolekte. Todėl galima žinoti žodžio "auksas" prasmę nežinant visų aukso savybių.

Taigi reikšmę Putnamas sieja ne su tiesos sąvoka, ne su sakinio teisingumo sąlygomis, o socialiai determinuotomis ekstensijomis ir stereotipais. Putnamas teigia, kad būtina sukurti tinkamą stereotipų sistemą. Tam, jis mano, galėtų pasitarnauti Katzo ir Fodoro semantinių markerių teorija. Semantiniai markeriai padės suformuoti svarbią klasifikacijos sistemą :

[Sintaksinis markeris] - [Semantinis markeris] - [stereotipas] - [ekstensija].

Tada žodžiui "vanduo" gali būti sudaryta tokia sisteminė deskripcija:

[daiktavardis] - [natūralus, skystis] - [bespalvis, beskonis, troškulį malšinantis it t.t.] - [H₂O].

Šio tyrimo pradžioje sau iškėliau klausimą: koks turėtų būti semantikos apibrėžimas? Koks bendras bruožas vienija iš pirmo žvilgsnio visai skirtingas Davidsono ir Lewiso bei Katzo, Fodoro ir Putnamo teorijas? Atsakymą galima būtų suformuluoti taip. Semantinių teorijų tyrimo objektas yra kalba. Tačiau kalbą semantikai supranta ne kaip vieną iš žmogiško gyvenimo elementų ar formų. Jie linkę kalbą matyti kaip atskirą loginį ir sisteminių darinių. Todėl galime teigti, kad jų tyrimo objektas yra kalba kaip atskira sistema: ar tikrovę atitinkančių teiginių sistema (Davidsonas), ar semantinių markerių sistema (Katzas). Lewiso ir Putnamo bandymai sujungti loginę sistemine kalbos dimensija su socialine kalbos dimensija baigiasi tuo, kad socialinė dimensija tampa kalbos kaip sistemos dalimi: kartą konvenciškai nusprendus, kokios yra žodžių reikšmės, kalbos sistema funkcionuoja automatiškai, nepriklausomai nuo atskirų kalbinių situacijų konteksto. Stereotipinės kalbos reikšmės Putnamo semantinėje sistemoje savaime yra kalbos kaip sistemos dalis.

Quine'o semantinį skepticizmą nereikia traktuoti kaip Quine'o posūkį į pragmatiką. Quine'o iškelta neišverčiamumo problema rodo, kad semantiniai aspektai jam yra svarbūs - sakinių ir žodžių išverčiamumas bei sinonimiškumas yra būtinas reikalavimas, kad kalbą galėtume traktuoti kaip sistemą. III šio darbo dalyje aš bandysiu parodyti, kad Quine'o argumentai sėkmingai gali būti nukreipti ir prieš pragmatines teorijas.

2. Pragmatika

2.1 Vėlyvojo Wittgensteino Prasmės kaip vartojimo koncepcija

Vėlyvojo Wittgensteino nuomone, kalba nėra vien simbolių, vartojamų pagal tam tikras taisykles, sistema. Kalba yra vartojimas. Ir vartojimas vėlyvajam Wittgensteinui yra svarbiausias kalbą apibūdinantis bruožas. Kalba, anot jo, yra neatsiejama nuo veiklos. Kalbinę sistemą, surištą tam tikromis taisyklėmis ar neturinčią jų, bet neatsiejamą nuo tam tikros veiklos, Wittgensteinas vadina kalbiniu žaidimu: „Visuma - kalbą ir veiksmus, į kuriuos kalba yra įpinta – taip pat vadinsiu „kalbos žaidimu“ (Wittgensteinas: 1995, 122). Kiekviena kalbos išraiška įgyja prasmę tik kalbiniame žaidime dėl vienokio ar kitokio vartojimo įpročio. Neklausk apie žodžio prasmę, o žiūrėk kaip jis vartojamas - teigia

Wittgensteinas. Galime teigti, anot Wittgensteino, kad sakiniai turi vienodą prasmę jei šie yra vartojami vienodai (Wittgensteinas:1995, 126). Tačiau sunku pavadinti tai principu, paaiškinančiu kaip vyksta kalbos ir rašto supratimas. Juk mums reikia sužinoti ne kokiame kalbiniame žaidime žodis ar išsireiškimas yra vartojamas, o kodėl jis taip vartojamas, kokia vidinė logika sąlygoja jį taip, o ne kitaip vartoti.

Teiginys, kad žodžio prasmė yra žodžio vartojimas, nepaaiškina kaip vyksta šnekos ir rašto supratimas, bet perkelia mūsų dėmesį nuo kalbinės sistemos į socialinį kalbos vartojimo kontekstą. Tyrimo objektas tada tampa ne kalba kaip sistema, o kalbos vartojimo situacija ir žmogaus elgesys. Juk tam, kad sužinotume tam tikro žodžio ar išraiškos reikšmę, mums tektų stebėti tą kalbinį žaidimą, kuriame jis vartojamas. Wittgensteinas nesiekė kiek tiksliau apibrėžti kas yra "kalbinis žaidimas", išskyrus tai, kad egzistuoja tam tikri šeimyniniai kalbinių žaidimų panašumai, nors bendro ir lemiančio bruožo nėra - Wittgensteinui tiek vertimas iš vienos kalbos į kitą, tiek malda, tiek aritmetikos uždavinių sprendimas yra kalbiniai žaidimai (Wittgensteinas:1995, 130).

Vėlyvasis Wittgensteinas padarė milžinišką įtaką XX amžiaus analitinei kalbos filosofijai, ypač pragmatikos vystymuisi. Nieko nuostabaus, kad Grice'o, Searle'o ir kitų kasdienės kalbos filosofijos krypties atstovų prasmės teorijų pagrindinė prielaida yra Wittgensteino teiginys, kad prasmė yra vartojimas, o tyrimo objektas - kalbiniai žaidimai, t. y. kalbinės situacijos.

Kita reikšminga Wittgensteino mintis buvo suskirstyti kalbą į "tuščią", filosofuojančiąją kalbą ir "teisingą", atskirų kalbinių žaidimų kalbą. Po atsisakymo ieškoti idealios kalbos Wittgensteino akiratyje atsiduria kasdienė, natūralioji kalba. Natūralioji kalba, galime taip pasakyti, ir yra jam ideali kalba. Tai, ką daugelis mąstytojų matė kaip klaidų šaltinį, Wittgensteinui tampa atrama, padėsiančia išnarplioti klaidas ir painiavas, o kaip tik tuo, jo nuomone, ir turi užsiimti filosofija. Painiavos esą atsiranda tada, kai žodžiai imami vartoti jiems nebūdinga reikšme, kai žodžiai "dirba" tuščiai, kai kalba atostogauja (Wittgensteinas: 1995, 139).

Ši vėlyvojo Wittgensteino nuostata paskatino lingvistinės filosofijos skilimą. Vieni tyrinėtojai dar laikėsi nuostatos, kad reikia konstruoti idealią kalbą, kitų dėmesys pakrypo į kasdienės kalbos tyrinėjimus. Kaip teigia Peteris F. Strawsonas, iki II pasaulinio karo analitinėje filosofijoje buvo kertinė "analizės" sąvoka. Nors ji buvo suprantama įvairiai, tačiau bendra buvo vertimo idėja. Problemiškus kasdienės kalbos sakinius buvo siekiama arba išversti į tokias išraiškas, kurios „išryškintų painias ir beprasmes sąvokas tuose sakiniuose arba perkonstruoti juos iš klaidinančios gramatinės struktūros į formą, kuri aiškiai parodytų tikrąją minčių struktūrą“ (Strawson: 1967, 312). Tačiau, pasak Strawsono, ilgainiui vertimu, kaip filosofiniu metodu buvo nusivilta, be to Wittgensteino idėjos nurodė į lankstesnį

ir vaisingesnį metodą. Nusivylimo priežastis buvo tai, kad kasdienės kalbos sakiniai nesileido transformuojami be nuostolių. Transformuoti sakiniai neturėjo tos pačios prasmės kaip kasdienės kalbos sakiniai. Todėl esą analitinė filosofija skilo į dvi stovyklas: lingvistinį konstrukcionizmą, tęsiantį formalių sistemų kūrimą, bet jau nepretenduojantį preciziškai perteikti kasdienės kalbos prasmes, ir kasdienės kalbos filosofiją, kuri esą aprašo tikrų žodžių tikrą, esamą vartoseną, ne nustato taisykles, bet stebi vartojimo įpročius.

Vienas iš kasdienės filosofijos mokyklos idėjų tęsėjų buvo Paulas Grice'as. Jis išplėtojo Wittgensteino „kalbinių žaidimų“ idėją.

2.2 Grice'o prasmės teorija

Grice'as skiria du žodžio „prasmė“ vartojimo būdus - natūralų ir nenatūralų. Grice'as mano, kad daugelį žodžio "prasmė" vartojimo atvejų mes galime suskirstyti į šias dvi grupes (Grice: 1995, 379). Natūralioji prasmė, pasak jo, atsiranda tada, kai sakiniuose sakoma apie tam tikrą faktų pasireiškimą, ženklus, bet kuomet nėra jokio sąmoningo ketinimo perduoti ženklą, pvz. „šitos dėmės reiškia tymus“ arba „praėjusių metų biudžetas reiškia, kad mes turėsime sunkius metus“. Apie nenatūraliąją prasmę mes galime kalbėti tuomet kai yra pastebima tam tikra sąmoninga intencija bei tam tikras ketinimas paveikti, sukelti tam tikrą efektą ir noras, kad tą intenciją atpažintų tie, į kuriuos ji nukreipta. Grice'o pavyzdys:

[1] Trys varpelio skambtelėjimai reiškia, kad autobusas yra pilnas (Grice: 1995, 214).

Grice'as savo straipsniu parodo, kad kai pagrindiniu tyrimo objektu yra prasmė, dažnai supainiojamos įvairios tyrimo sferos, nes pats žodis "prasmė" vartojamas skirtingomis reikšmėmis. Pirmu Grice'o nurodytu „prasmės“ atveju šis žodis yra pavartotas figūratyviai - lyg kūnas ar sąskaitos galėtų kalbėti, o dėmės ar skaičiai būtų žodžiai. Bet tai, ką mes interpretuojame kaip kalbą, dar savaime kalba netampa. Galima kelti klausimą: ar pirmas (natūralus) žodžio „prasmė“ vartojimas iš viso priskirtinas semantikos sričiai? Ta "prasmė" kurią Grice'as vadina "natūraliąja prasme", vargu ar gali būti natūrali. Juk dėmės rodančios ligą nėra ligos "kalbos" "žodžiai". Jei gydytojui tos dėmės kažką reiškia, nežinančiamajam medicinos jos nereiškia nieko. Juolab mes šiuo atveju negalime teigti, jog kūnas ar dėmės "kalba". Palyginus žodžio "reiškia" vartojimą pavyzdyje [1] su šio žodžio vartojimu sakinyje

[2] Šios dėmės reiškia tymus,

matome, kad žodis "reiškia" yra vartojamas skirtingomis reikšmėmis. [1] atveju žodis "reiškia" nurodo į tapatumą, [2] atveju - į požymius. [1] atvejį galime interpretuoti kaip atspindintį vertimą iš skambtelėjimų "kalbos" į natūralią kalbą, [2] atveju to padaryti negalima.

Pavyzdį [1] galima būtų apibūdinti kaip tam tikros, skurdžios kalbos požymį, kadangi matosi tam tikros konvencijos požymiai. Konvencija egzistuoja nes signalas, kurį siunčia varpeliu vairuotojas, keleivių gali būti atpažįstamas. Grice'o „nenatūralioji prasmė“ yra pilnateisis semantikos tyrimo objektas, tik jei signalai sudaro sistemą, t. y. "kalbą". Mes negalėtume teigti, kad varpelio skambtelėjimai sudaro kalbinę sistemą, jei daliai keleivių (ar kitu metu) trys varpelio skambtelėjimai reikštų ką nors kitą, pvz. "autobusas sugedo".

Tačiau jei egzistuoja konvencinė ženklų atpažinimo sistema lieka nesuprantamas intencijos vaidmuo. Tą ir nori pasakyti Lewis, teigdamas, kad „kai mes suvokiame konvencinį komunikacijos aspektą, mes kartu suvokiame ir intencinį aspektą“ (Lewis: 1969, 159)

Grice'ui "nenatūralioji prasmė" ir yra pagrindinė, svarbiausia prasmės rūšis, todėl su ja susijusios sąvokos "intencija", "atpažinimas" ir "kontekstas" yra kartinės Grice'o koncepcijos sąvokos. Prasmė yra intencijos, kurias kalbėtojas stengiasi perteikti klausytojui. Nors jis ir pripažįsta, kad egzistuoja ir sakinio prasmė, ir žodžio prasmė, bet šios esą kyla iš pagrindinės kalbėtojo intencinės prasmės. Intenciją reikėtų suprasti kaip kalbėtojo ketinimą perduoti tam tikrą informaciją ir iššaukti atsaką, tikint, kad klausytojas tą ketinimą atpažins. Grice'as pabrėžia, jog vien tik intencijos nepakanka, kad galėtume kalbėti apie "nenatūraliąją prasmę", būtina, kad klausytojas atpažintų šią intenciją. Grice'as teigia, kad kriterijai, pagal kuriuos mes sprendžiame apie lingvistines intencijas yra labai panašūs į kriterijus, pagal kuriuos mes vertiname nelingvistines intencijas ir tie kriterijai remiasi kontekstu.

Neišvengiamai atsiranda noras nuodugniau išsiaiškinti, kas yra ta intencija, kuri taip yra svarbi Grice'o koncepcijoje. Tačiau Grice'as kiek aiškiau to neeksplikuoja. Jis mano, kad nėra jokių keblumų susieti sąvoką "intencija" su "prasmės" sąvoka. Anot jo, pasitaiko atveju, kai kalbėtojo ištaros yra tiesiogiai susijusios sąmoningu kalbančiojo planu ir eksplicitiškai suformuluota intencija (Grice: 1995, 222). Tačiau, teigia Grice'as, eksplicitiškai suformuluotų intencijų yra gana reta. Todėl tam, kad supras-tume, kas yra norima pasakyti, kokia yra kalbančiojo intencija, reikalingas lingvistinis ar kitoks kon-tekstas (Grice: 1995, 222). Brianas Loaras teisingai pastebi, jeigu manysime, kad intencijos ir tikėjimai yra išsakomi kalba, nors ir kalbant su savimi, tai Grice'o prasmės koncepcija netenka savo fundamenta-lumo (Loar: 2006, 82). Jei jos perduodamos ne žodžiais, lieka neaišku, kokiomis priemonėmis šios in-

tencijos gali būti perduodamos.

Grice'as teisingai pabrėžia, jog tam, kad atsirastų prasmė, būtinas atpažinimas. Bet atpažinimas suponuoja pasikartojimą. Atpažinti galima tik tai, ką jau patyrei. O tai reiškia, kad kalbėti apie "prasmę" galima tik tuo atveju jei egzistuoja sistema - tam tikri pasikartojantys ženklai. Jeigu tokios sistemos nėra, tai mes negalime kalbėti apie atpažinimą - tik apie susivokimą, atspėjimą ar pan.. Bet kalba ir bendravimas negali remtis vien tik atsitiktiniais dalykais - jei vienas supras kalbėtojo intencijas, kitas jų gali ir nesuprasti. Deja tokios intencijų atpažinimo sistemos Grice'as nepateikia kalbėdamas apie nekonvencines implikatūras. Jei į sakinį "pritrūkau degalų" yra atsakoma "už kampo yra garažas" (Grice'o implikatūros pavyzdys (Grice: 1995, 32)), lieka neaišku ar (ir, svarbiausia, kodėl) šis atsakymas bus suprastas teisingai.

2.3 Radikalioji pragmatika

2.3.1 Sakinių prasmingumo priklausomybė nuo išankstinių prielaidų

Searle'as kalbėdamas apie netiesioginius kalbos aktus, iškelia problemą, kaip yra įmanoma, kad kalbėtojas sakydamas turi omenyje vieną ir tuo pačiu dar turi omenyje ir kitą (Searle: 1996, 168). Jis iškelia prielaidą, kad pašnekovai turi savo žinioje tik jiems bendrą informaciją ir dėl to bendravimas pavyksta. Todėl Searle'as teigia, kad natūraliosios kalbos teiginiai neturi savarankiškos prasmės. Sakinių prasmė priklauso nuo socialinio konteksto, iš kurių šie sakiniai yra ištraukti. Searle'as prieštarauja nuomonei, kad egzistuoja sakiniai su "nuliniu" kontekstu, t. y. sakiniai, kuriems suprasti nereikalingas kontekstas. Teiginys, jog bet kuris nedviprasmiškas sakinytis turi pažodinę prasmę, absoliučiai nepriklausomą nuo konteksto, yra klaidingas. Dauguma sakinių prasmė esą priklauso nuo tam tikrų išankstinių prielaidų, konteksto. Net ir tokio paprasto sakinio kaip "Katė yra ant kilimėlio" prasmė esą priklauso nuo išankstinių prielaidų. Taip yra ne tik todėl, kad mes turime žinoti kokia katė ir koks kilimėlis turimas omenyje, ir koks yra laikas ir vieta. Mes šį sakinį esą tinkamai vartojame ir tinkamai suvokiame tik turėdami omenyje papildomas prielaidas, pavyzdžiui, kad egzistuoja gravitacija, nors pačiame sakinyje ji nėra minima (Searle: 1983, 122). Atviraime kosmose, kur nėra gravitacijos, frazė "ant kilimėlio" esą neturėtų jokios prasmės. Pasak Searle'o, mes galime tai įvardinti kaip papildomas sakinio teisingumo sąlygas, arba kaip sakinio tinkamo pavartojimo sąlygas - tai nėra taip svarbu. Net jei mes praplėsime sakinį komentu apie gravitaciją, tai mums nepadės. Nes mes esą negalime numatyti visų to sakinio vartojimo sąlygų bei aplinkybių, o taip pat aprėpti visų išankstinių prielaidų. Be to, nurodyta prielaida remsis dar kitomis išankstinėmis prielaidomis ir taip iki begalybės.

2.3.2 Predikatų priklausomybė nuo pragmatinio konteksto

Radikaliosios pragmatikos atstovas Charlesas Travisas teigia, kad bet koks kasdienės kalbos sakinytis gali turėti be galo daug skirtingų teisingumo sąlygų, t. y. sąlygų, kuriomis konkretus sakinytis yra teisingas. Todėl „konkretus sakinytis esą gali išreikšti ne vieną mintį, bet be galo daug skirtingų minčių“ (Travis: 1997, 88). Bet kokia deskripcija gali būti pritaikyta skirtingoms sąlygoms, skirtingoms situacijoms. Deskripcijos teisingumas ar klaidingumas yra sąlygotas ne pačios deskripcijos, o deskripcijos aplinkybių. Kadangi sakinytis gali išreikšti skirtingas mintis, iš to išplaukia išvada, teigia Travisas, kad minties teisingumo sąlygos negali būti sakinio teisingumo sąlygomis. Travisas siūlo paanalizuoti sakinį "Lapai yra žali". Tarkime, kad mergaitė savo japonišką klevą, kurio natūrali lapų spalva yra rausva, nudažo žalia spalva. Ji tuomet gali sakyti "lapai yra žali" ir ji bus teisi. Paprašyta botaniko atnešti jam žalių lapų biocheminiam tyrimui, ji vėl gal sakyti "(mano medžio) lapai yra žali - imk juos". Bet šį kartą, mano Travisas, ji sakys netiesą. Taigi šis sakinytis esą ir teisingas, ir klaidingas - jo teisingumas priklauso nuo aplinkybių. Kadangi mes neturime pagrindo teigti, jog mergaitė klaidingai vartoja frazę "yra žali" - abu vartojimai yra leistini, tad mums tenka pripažinti, kad tai, kas sakiniu yra sakoma, nėra apibrėžiama tuo, ką sakinytis, ar jo dalys, reiškia. Mūsų esą neišgelbės tvirtinimas, kad "žalia" yra neaiškus ir neapibrėžtas terminas. Žodžiai yra neaiškūs kai pvz. jų nepakanka tam, kad apibrėžtume kas sakinyje yra sakoma - tiesa ar netiesa. Bet pateiktame pavyzdyje pirmu atveju aiškiai ir apibrėžtai yra teigiama tiesa, o antru atveju taip pat aiškiai ir apibrėžtai - netiesa. Tas gali būti tik todėl, kad šio sakinio semantika yra pateiktas atvejais turtingesnė nei ta, kuri yra gali būti apibrėžta vien tik sakinio sudedamosios dalimis.

Travisas tvirtina, kad jo pateiktas pavyzdys nėra koks nors triukas, tokie yra visi kasdienės kalbos sakiniai. Sakinytis, prieštaraujantis Travisio požiūriui, privalo turėti tokį predikatą, kurį įmanoma būtų suprasti tik vienareikšmiškai. Teisingas tokio predikato supratimas turi apimti išimtinai *visas* numanomas interpretavimo galimybes. Todėl pagrįstai galime manyti, sako Travisas, kad tokio predikato negali būti natūraliojoje kalboje (Travis: 1997, 99). Iš visų šių argumentų seka išvada, kad pragmatika, o ne semantika apibrėžia sakinių teisingumo sąlygas.

Į iškeltą klausimą - koks turėtų būti pragmatikos apibrėžimas - galima duoti tokį apibendrinantį atsakymą. Kalba pragmatikai yra visų pirma elgsenos forma. Tiek Austino kalbos aktai, tiek Wittgensteino "kalbiniai žaidimai" yra visų pirma žmogiškos elgsenos dalis. Austino ir Searle'o tyrinėti kalbos aktai turi tam tikrą socialinę ir komunikacinę funkciją. Pragmatika, norėdama likti autonomiška,

turi abstrahuotis nuo semantinio turinio ir likti tik aprašomąja disciplina. Tokią funkciją filosofijai kaip tik ir numatė Wittgensteinas ir Strawsonas. Kitaip jai teks pagrįsti tokių sąvokų kaip "prasmė" ar "teisingumas", vartojimą.

III. Semantikos ir pragmatikos ribų problemos galimi sprendimai

1. Semantikos ir pragmatikos indėlis į intersubjektyvumo išaiškinimą

Quine'o vertimo ir referencijos neapibrėžtumo tezės yra svarbios nes gali padėti paaiškinti kaip vyksta komunikacija ir galimas savitarpio supratimas. Nors pati tezė turi trūkumų. Viena vertus, dėl Quine'o pavyzdžio hipotetiškumo yra neįmanoma nei paneigti, nei patvirtinti Quine'o neišverčiamumo tezės. Problemiška yra ne tik tai, kad Quine'as siūlo nagrinėti hipotetišką "džiunglių" kalbą, bet ir tai, kad sunku tiksliai apibrėžti tai, ką mes vadiname kalba ir ką mes turėtume laikyti pakankamai skirtingomis kalbomis - ar, pavyzdžiui, anglų ir rusų kalbas mes turėtume laikyti pakankamai skirtingomis kalbomis, ar ne? Kita vertus, galima būtų iš dalies sutikti su Quine'o neišverčiamumo teze. Galime pritardami Quine'ui paklausti, ar net tos pačios kalbos vartotojai vienodai supranta, tokius žodžius kaip "laisvė" ar "meilė". Be to, pasitaiko, kad vienos kalbos turi tokius žodžius, kurių kitos neturi, arba vienos kalbos žodžio reikšmė iš dalies "persidengia" su kitos kalbos žodžio reikšme (pvz., lietuviškas žodis „ranka“ angliškai verčiamas arba „hand“ arba „arm“).

Tačiau išvada, kurią galime išvesti iš vertimo ir referencijos neapibrėžtumo yra nepalanki tam tikroms paties Quine'o išankstinėms biheivioristinėms ir verifikacionistinėms nuostatoms, nes neįmanoma vien iš kalbos vartotojų reakcijų nustatyti, ką reiškia jų tariami sakiniai ar žodžiai. Mes negalime patikrinti, kaip astronomai tikrina savo hipotezes, ar teisingai supratome žodžių reikšmes. Tai, beje, nereiškia, kad biheivioristiniai ir verifikacionistiniai metodai yra absoliučiai beverčiai. Jie gali turėti tam tikrą pagalbinę reikšmę ir būti kažkiek naudingi pradiniam nežinomos kalbos tyrimo etape, bet visgi jų jokiais būdais nepakanka ir jie negali būti lemiantys. Tam, kad gerai išverstume svetimos kalbos sakinius ar žodžius, mums yra būtina suprasti svetimą kalbą kaip tam tikrą, nors galbūt ir netobulą, sistemą. Juk jeigu, kalboje nebūtų nieko sistemiško, jokios tvarkos, jos nebūtų galima išmokyti vidutinio intelekto asmens. Akivaizdu, tam, kad mes lengviau atsimintume daug žodžių, mums reikia atsiminti tam tikrą tvarką, analogijas, pasikartojimus ir t. t.. Jeigu "džiunglių" kalba neturėtų mums įprasto suskirstymo į daiktavardžius, būdvardžius, veiksmažodžius ir pan., ji privalėtų turėti kitokią sistemą. Būtent konkrečios natūralios kalbos sistemiškumas, o ne kalbos vartotojų elgesys mums padėtų suprasti svetimą kalbą.

Manau, kad Quine'o įsitikinimas, jog kalba pati savaime yra betarpiškai susieta su žmonių fiziologiniais potyriais, yra klaidinga. Kalba nėra tiesiogiai susieta su fiziniais kūnais per stimuliacijas. Stimuliacijos daro įtaką, bet ne per kalbą. Kai, pavyzdžiui, vienas asmuo kitam asmeniui praneša, kad regi

kokį nors medį, jis negali perduoti savo regėjimo jam. Girdėdamas žodį "medis", jis įsivaizduoja tą medį tokį, kokį jam jo vaizduotė leidžia. Komunikacijoje žmonės turi tiesioginį ryšį ne su objektais, daiktais, reiškiniiais, o su *ženklais*. Vienam individui rega ir kitos joslės teikia šiek tiek skirtingą informaciją nei kitam individui. Mūsų uoslė, rega, klausa gali skirtis, t. y. stimuliacijos mus veikia skirtingai, tačiau mes kalbėdami vartojame tuos pačius žodžius. Ženkilai yra formalūs, unifikuoti. Ir dėl šios priežasties mes galime manipuliuoti jais, sudarinėti įvairius derinius, jungti į grupes, t. y. sudaryti sistemą.

Quine'o neišverčiamumo tezė mums paaiškina svarbų dalyką: visi ekstralingvistiniai faktai, kaip ir kalbėtojų intencijos, patys savaime, nežinant svetimės kalbos žodžių, mums negali paaiškinti svetimės kalbos vartotojo žodžių prasmės, ką kalbėtojas sako. Čiabuvis intencijos, jo rodymas į fizinius objektus, tarkime, į triušį, mums ne daug ką tepasako, jeigu nežinome jo kalbos žodžių. Gestų kalba tik labai minimaliai leistų komunikuoti. Ir tik su sąlyga, kad čiabuvis supranta mūsų gestų kalbą. Pavyzdžiui, rodymas pirštu sau į burną, galėtų būti suprastas ir kaip norėjimas valgyti, ir kaip norėjimas gerti, ir kaip kažkas susietas su kalbėjimu. Tačiau vien tik tokia skurdžia gestų kalba neįmanoma paklausti pvz. kiek laiko keliauti iki jūros ir kitokių sudėtingesnių dalykų. Net ir žinant kai kuriuos svetimės kalbos žodžius, kaip rodo Quine'o pavyzdys, gestai ir intonacijos ir kita ekstralingvistinė informacija nepadėtų suprasti kalbėtojo ištarų. Kaip Quine'as teisingai teigia, negalima suprasti ką čiabuvis turi omenyje, rodydamas į triušį - ar triušį, ar jo dalį, ar jo bėgimą, ar abstraktų triušišumą. Tai įrodo, kad be semantinių aspektų, t. y. žodyno, gramatikos žinojimo intersubjektyvumas nėra įmanomas. Bet tai dar savaime neįrodo, kad intersubjektyvumas be pragmatinių aspektų žinojimo yra įmanomas. Tam, kad išnagrinėtume šią klausimo pusę, dera įsigilinti į radikalsios pragmatikos šalininkų Searle'o bei Travisso argumentus.

Tiek Searle'o, tiek ir Travisso argumentai įgauna svorį, jei manysime, jog komunikacijos sėkmingumas priklauso nuo to, ar ištariamas sakinyš adekvačiai atspindi tikrovę, kitaip tariant, ar sakinio prasmė glūdi sakinio teisingumo sąlygose. Juk Travis teigia, kad sakinio *teisingumas* priklauso nuo aplinkybių, pragmatinio konteksto. Bet klausimas tada tebelieka atviras - ar sakinio *prasmė* priklauso nuo pragmatinio konteksto. Į šį klausimą neįmanoma atsakyti neapibrėžus, kas yra sakinio prasmė. Jeigu sakinio prasmė ir yra jo teisingumas, tai tada turi galioti Occamo skustuvo principas - reikia eliminuoti vieną iš sąvokų. Kadangi eliminuoti sąvokos „teisingumas“, manau, būtų neįmanoma, eliminuoti reikėtų sąvoką "prasmė". Tačiau ir tuomet tai būtų netinkamas problemos išsprendimo būdas. "Prasmės" sąvoką eliminuoti būtų klaidinga - pasitelkus Quine'o pavyzdį galime parodyti, kad yra įmanomas toks atvejis, kai sakinio teisingumo sąlygos yra žinomos, bet sakinio prasmė lieka neaiški. Kai bėgant pro

šalį triušiu, čiabuvis ištaria žodį "gavagai", mes galime teigti, kad žinome frazės "gavagai" teisingumo sąlygas: *frazė "gavagai" yra teisinga, jei pro šalį prabėga triušis*. Tai, deja, mums nesuteikia žinių ką reiškia "gavagai" ir kaip šį žodį ar sakinį reikia vartoti.

Traviso ir Searle'o teiginys, kad vienas sakiny s gali turėti įvairias teisingumo sąlygas, yra teisingas. Sakinys "lapai yra žali" gali reikšti, kad lapai yra natūraliai žali ir gali reikšti, kad jie yra nudažyti, bet iš to neseka išvada, jog būtent ekstralingvistiniai faktoriai lemia šio sakinio supratimą. Kalbos vartotojai gali susitarti, kad, kai jie ištaria frazę "lapai yra žali", ji reiškia tik tai, kad lapai yra natūraliai žali, o ne dažyti.

Taip pat negalima paneigti Searle'o teiginio, kad kalbėdami ir suprasdami, ką mums sako, mes galime turėti tam tikrų išankstinių prielaidų. Bet labai abejotina, kad šios prielaidos vaidintų lemiantį vaidmenį tarpusavio supratimui. Searle'o pateiktą sakinį "katė ant kilimėlio" suprantame be išankstinės prielaidos apie gravitaciją, nes "ant" reiškia ne tiek fizinę būseną, kiek abstraktų geometrinį išsidėstymą. Be to, žodžiai "ant", "on" ir pan. atsirado gerokai anksčiau nei mūsų dabartinis supratimas apie fizikinę pasaulio sąrangą. Žmonijos supratimas apie pasaulį keitėsi, todėl yra natūralu, kad įvairių sakinių teisingumas buvo suvokiamas nevienodai. Bet būtų neteisinga teigti, kad sakiny s „katė ant kilimėlio“ anksčiau buvo suprantamas kitaip negu dabar. Mes dažniausiai vartojame žodžius abstrakčiai, kaip Putnamas teisingai teigia, stereotipiškai, nesigilindami į įvairius niuansus. Mūsų kalbos abstraktumas leidžia vienus ir tuos pačius žodžius vartoti įvairiose skirtingose situacijose, todėl teiginys, jog be išankstinių prielaidų žinojimo negalima būtų suprasti sakinį, yra neteisingas.

Tuomet galime padaryti išvadą, kad ekstralingvistiniai faktoriai aiškinant komunikacijos bei supratimo galimybes nevidina lemiamo vaidmens. Todėl pragmatikos galimybės aiškinti komunikaciją yra ribotos, ji šiuo atžvilgiu negali būti savarankiška disciplina, bet turi remtis semantika. Be to, matome, kad semantikos priklausomybė nuo pragmatinių aspektų yra smarkiai perdėta. Semantika iš *principo* gali atsiriboti nuo pragmatikos.

2. Prasmės kaip vartojimo koncepcija kaip pragmatikos metodologinis pagrindas

Vėlyvojo Wittgensteino kalbinės teorijos svarbi ypatybė yra atsisakymas tirti kalbos sistemiškumo ir analitiškumo savybes. Wittgensteiniškas "kalbinis žaidimas" yra viso labo tik komunikacinė *elgsena*. Bet jeigu kalba yra tik elgsena, ar jos dalis, kuo tada žmonių "kalbiniai žaidimai" skiriasi nuo gyvūnų elgsenos? Jeigu niekuo, tai tam tikro "kalbinio žaidimo" nesunkiai galima išmokyti ir gyvūnus: kai šeimininkas savo šuniui liepia atnešti numestą pagalį ir šuo atneša - tai irgi galėtų būti savotiškas

“kalbinis žaidimas”. Tiesa, žodinius įsakymus gali atlikti tik žmogus, tačiau ar tai turi didelės reikšmės šiuo atveju? Pavyzdžiui, Wittgensteino aprašomame “kalbiniame žaidime” (Wittgensteinas: 1995, 119) žodžiai nevaidina didelio vaidmens. Vietoje to, kad statybininkas sušuktų “plytą!”, jis galėtų sušvilpti ar parodyti pirštu į plytą.

Wittgensteino požiūris į kalbą, akcentuojant tik šią paviršutiniško bendravimo pusę, manau, yra nepilnas ir vienpusis. Be kasdienio informacijos perdavimo ir bendravimo funkcijos, kalba turi ir kitą, ne mažiau svarbią funkciją. Tai informacijos apdorojimas, analizavimas ir supratimas. Ši funkcija yra būdinga išskirtinai tik žmonių kalbai. Nes žmonių kalba yra pakankamai abstrakti tam, kad žodžiai gali būti ištraukti iš vienu “kalbinių žaidimų” kontekstų ir pavartoti kituose, naujuose “kalbiniuose žaidimuose”. Logika, analitinis mąstymas yra įmanomi tik dėl kalbos abstraktumo. Galima išmokyti vartoti sakinius “obuolys ant stalo”, “stalas yra kambaryje”, tačiau nepakanka žinoti kaip yra vartojamos šios frazės tam, kad išvestume išvadą “obuolys yra kambaryje”. Ne tik mokslas ir filosofija, bet ir kasdienis gyvenimas yra neatsiejami nuo loginio argumentavimo, o argumentavimas nėra “kalbinis žaidimas”, kurio išmokstama.

Kaip ir vėlyvasis Wittgensteinas, jo pasekėjai, kasdienės kalbos filosofijos atstovai, nematė kalboje analitinės ir sisteminės funkcijos, jie akcentavo tik kalbos vartojimą. Tarkime, Gilbertas Ryle'as teigė, kad logikos išmokstame taip, kaip išmokstame kalbinių išraiškų vartojimo. Esą tokiu būdu mes įsisaviname, kad nors tėvas ir motina abu gali būti aukšti, bet negali būti taip, kad jie abu būtų vienas už kitą aukštesni (Ryle: 1953, 173). Vargu ar čia galime kalbėti apie kažkokį automatinį, savaiminį išmokimą. Nors ir įmanoma išmokyti vartoti žodžius vienokia ar kitokia tvarka taip, kad kalbos vartotojui pasirodys keistas, neįprastas naujas išsireiškimas “abu vienas už kitą aukštesni”, tačiau kas kalbos vartotojui galėtų sutrukdyti nuspręsti, kad tai yra naujas, madingas, todėl galimas ir priimtinas išsireiškimų vartojimo būdas? Nuo tokio ydingo vartojimo jį gali apsaugoti tik suvokimas, kad toks išsireiškimas yra *logiškai* prieštaringas. Wittgensteinas, beje, linkęs kalbėjimą sutapatinti su tokiais fiziologiniais dalykais kaip vaikščiojimas ar valgymas (Wittgensteinas: 1995, 131), tačiau vaikščiojimo sugebėjimai beveik visų vienodi, o kalbos ir mąstymo sugebėjimai bei individualus žodynas skiriasi. Ryle'as teigia, kad mes vartojame žodžius, bet mes negalime pasakyti kaip juos vartojame. Tai rodo, kad jis žodžių vartojimą supranta kaip automatišką reiškinį. Wittgensteino ir Ryle'o kalbos palyginimas su šachmatininku, kad tiek meistras, tiek mėgėjas vienodai gerai žino kaip figūromis reikia atlikti ėjimus, rodo, kad jie kalbą mato kaip kažką paviršutinišką ir operacionalų, o kalbos analitiškumas ir sistema jiems nerūpi. Tačiau netgi žiūrint paviršutiniškai, netgi biheivioristiškai, šachmatininkų elgsenos skiriasi: vieni atlieka savo operacijas greičiau nei kiti. Meistras greičiau pastebės kaip pasiekti matą nei mėgėjas.

Prasmės kaip vartojimo koncepcija nepalieka vietos žodinei kūrybai, metaforoms, naujiems žodžiams ir negali patenkinamai paaiškinti žodžio reikšmių kaitos. Juk jei kalba būtų tik vartojimas, ji visą laiką išliktų tokia pati, pririšta prie savų "kalbinių žaidimų". Todėl yra teisingas priekaištas šiai koncepcijai, kad ji negali įvykdyti Chomsky'o iškelto reikalavimo, jog sėkminga lingvistinė teorija „turėtų paaiškinti kiekvieno žmogaus įgimtą gebėjimą kurti, generuoti naujus sakinius“ (Chomsky: 1967, 4).

Teisingų kritinių pastabų reikšmės kaip vartojimo teorijos atžvilgiu pareiškė ir Rolandas Pavilionis. Jis teisingai pabrėžė, kad, kai yra iškeliami neaiški vartojimo sąvoka, tai „kalba tik *sako*, bet *nebe-reiškia*“ (Pavilionis: 2005, 53).

Prasmės kaip vartojimo koncepcija yra kardinalus žingsnis nuo semantikos prie pragmatikos. "Kalbinio žaidimo" konstruktas perkelia dėmesį nuo vidinės loginės kalbos sąrangos prie kalbos kaip elgsenos. Pažvelgiama į kalbą tarsi iš išorės, kaip į žaidimą. Beje, Bachas apibūdindamas Grice'o komunikacinę teoriją, teigia, kad Grice'o refleksyvos intencijos idėjos pamatinė prielaida yra įsitikinimas, kad komunikacija yra panaši į nebyliu tarpusavio supratimu paremtą koordinacinį žaidimą: kalbėtojas nori, kad klausytojas suprastų frazę tam tikru būdu, o klausytojas, suvokia frazę, imdamas domėn, kad kalbėtojas to nori (Bach: 2006, 154). Taigi, Grice'as, kaip ir Wittgensteinas, suvokia komunikaciją kaip žaidimą.

Tam, kad aiškiau suprastume vartojimo koncepciją, verta paanalizuoti Johno L. Austino kalbių aktų teoriją. Austinas, plėtodamas vėlyvojo Wittgensteino idėjas, tyrinėjo sakinius kaip elgsenos dalį. Austinas siekė parodyti, kad kai kurie sakiniai, gramatiškai atrodantys kaip teiginiai, t. y. tie, kurie yra arba teisingi, arba klaidingi, iš tikrųjų tokie nėra. Austinas juos vadino performatyvais. Tokie sakiniai kaip „aš skiriu tave kapitonu“, „pažadau, kad padarysiu“, „lažinamės, kad jis pralaimės“ ir panašūs, nėra nei teisingi, nei klaidingi - tik sėkmingi ar nesėkmingi, priklausomai nuo to, ar atliko savo funkciją bendravime ar rituale. Jie tiesiog yra tam tikros procedūros dalis (Austin: 1999, 19).

Formaliai Austinas yra teisus. Sakiniai, atrodantys kaip teiginiai, gali tokiais nebūti. Bet kita vertus, ar semantikai turi rūpėti, kokia elgsena slypi už žodžių? Kokiems tikslams mes naudojame žodžius. Mes negalime teigti, kad performatyvai turi kokią nors semantinę prasmę – jie turi tik socialinę komunikatyvinę *funkciją*. Performatyvai atlieka įvairias funkcijas bendravime – jais galime sukelti juoką, versti, prašyti, reikalauti ir kita. Todėl tai ir yra pragmatikos tyrimo objektas. Tuomet pragmatika yra tyrimų šaka, savo pobūdžiu panaši į sociologiją ar etnografiją. Tai, ką mini Austinas, semantikai yra tik žymėjimo problema. Tai, kas tik ištariama, bet neturi pažodinės prasmės, mes turime traktuoti tik kaip citavimą. Tai reiškia, kad neturime ardyti išraiškos, turime traktuoti ją kaip nedalų objektą.

Bachas prieštarauja, kad vartojimas gali būti ta demarkacinė linija, kuri atiboja semantiką nuo pragmatikos. Esą egzistuoja tokie sakiniai, kurių pažodinės prasmės yra susietos su jų vartojimu, t. y. kai vienintelis būdas nurodyti jų semantinę kontribuciją yra specifikuoti, kaip jie turi būti vartojami. Tai tokie išsireiškimai kaip "kita vertus", "pagaliau", "visų pirma", "mano nuomone", „švelniai sakant“, "beje" ir panašūs (Bach: 2006, 158). Tačiau negalima tai vertinti kaip svarų argumentą. Kadangi savaime sąvoka "vartojimas" nieko nesako, mes turėtume atsižvelgti į tai, kaip šią sąvoką supranta Wittgensteinas. O jam sąvoka "vartojimas" yra susieta su "kalbiniais žaidimais", t. y. su kalbėtojų elgsena konkrečiose situacijose. Dauguma Bacho minimų žodžių turi stabilią, nuo kalbinių situacijų nepriklausomą ir į kitas kalbas išverčiamą reikšmę. Juos galima priskirti tai pačiai pagalbinių žodžių grupei kaip "kad", "ir", "arba" ir pan..

Sąvoką "vartojimas" supratęs taip, kaip suprato ją Wittgensteinas, galima pragmatiką apibrėžti kaip kalbinių situacijų ("kalbinių žaidimų") tyrinėjimą. Tačiau tai būtų bendras, nespecifikuotas pragmatikos apibūdinimas. Išlieka klausimas - koku atžvilgiu ir kokiais kriterijais toks tyrinėjimas turi vykti ir kokių bendrų tikslų yra siekiama tokiu tyrinėjimu. Vieną iš galimų būdų nurodė Austinas. Bet tuomet pragmatika tebutų sociologijos atmaina, nesiekianti atskleisti gilesnę kalbos prigimtį. Bet, kaip jau buvo parodyta, tiek Grice'as, tiek radikalioji pragmatika turi didesnių aspiracijų nei Wittgensteino ir Strawsono paskelbta kasdienės kalbos filosofijos programa aprašyti įvairias kalbines situacijas bei stebėti vartojimo įpročius. Grice' o viena iš kertinių sąvokų yra "prasmės" sąvoka, o Searle'as ir Travisas nagrinėja sakinių teisingumo sąlygas.

3. Semantikos ir pragmatikos sferų persipynimas

Bet koks sėkmingas prasmės apibrėžimas turi būti savotiškas filtras, leidžiantis vienus sakinius pripažinti prasmingais, o kitus - beprasmingais. Verifikacinė prasmės samprata yra ydinga, kadangi sakiniai, kurių negalima verifikuoti, turi būti pripažinti beprasmingais. Kaip parodė Hempelis, verifikacinis "filtras" yra per stiprus - dalis akivaizdžiai prasmingų sakinių tokiais neturėtų būti laikomi. Analizuojant Davidsono apibrėžimą, galima konstatuoti, kad jis nėra toks kategoriškas kaip verifikacinis prasmingumo kriterijus. Tačiau tai tik reiškia, kad jis nėra pakankamai aiškiai apibrėžtas. Davidsonas nepateikia būdų, kaip nustatyti, ar sakinytis yra teisingas, ar klaidingas. Tarkime, mes galime teigti akivaizdžią beprasmybę. Kokiomis priemonėmis tai įmanoma bus nustatyti? Kita vertus, Davidsono apibrėžimas, kaip ir verifikacinis prasmės apibrėžimas, sieja prasmingumą su empirine tikrove. Jam tiesa yra santykis tarp sakinių, kalbėtojų ir laiko (Davidson: 2001, 43). Šį santykį galime įvardinti kaip kal-

binę situaciją. Kadangi ir pragmatikos tyrimo objektas yra kalbinės situacijos, tai išskyla klausimas - kuo Davidsono požiūris skiriasi nuo pragmatikos teorijų šalininkų. Pats Davidsonas šį skirtumą aiškina šitaip. Kai žmogus pasako frazę "Saulė yra virš nokrėjos", tai gali turėti anglų kalboje paplitusią reikšmę "pats laikas išgerti". Bet, pasak Davidsono, mums neturi rūpėti kalbėtojo ekstralingvistinės intencijos. Mums esą turi rūpėti ne tai, ką turi omenyje kalbėtojas, sakydamas sakinį, bet ką sakinyje, taip sakomas, reiškia pažodžiui, t. y., kad iš tikrųjų saulė tam tikru laiku, tam tikro žmogaus atžvilgiu yra virš nokrėjos (Davidson: 2001, 45).

Deja sakinio prasmės reliatyvumas jau glūdi Davidsono tiesos apibrėžime. Davidsonas iškelia dvi viena kitai prieštaraujančias sąlygas - viena vertus, reikšmė išskaitytina tik iš paties sakinio, bet, kita vertus, priklauso ir nuo situacijos. Šis prieštaravimas nekrenta į akis, kai sakiniai aprašo tikrovę, bet kaip išvengti ekstralingvistinių intencijų, kai sakiniuose kalbama apie situacijas susietas su žmogaus pojūčiais ir mintimis? Panagrinėkime Davidsono pavyzdį. Sakinys "Aš esu pavargęs" yra teisingas, jei asmuo jį sakantis yra iš tikrųjų pavargęs. Tai, kad asmuo yra pavargęs ar nepavargęs, yra subjektyvus dalykas. Apie nuovargį galime spręsti remdamiesi tik asmens žodžiais. Net mums atrodantis pavargęs žmogus gali teigti, kad yra nepavargęs. O neatrodantis pavargęs žmogus gali teigti esąs pavargęs. Tuomet Davidsono pateikiamas teiginys "aš esu pavargęs" negali būti laikomas nei teisingu, nei klaidingu - tik neapibrėžtu. Tas pats galioja ir kitiems subjektyviems teiginiams. Kas gali pasakyti ką reiškia *iš tikrųjų* būti pavargusiam, arba *iš tikrųjų* mylėti? Kaip atpažinti tą tikrumą?

Dar sudėtingiau Davidsonui būtų su moralės kalbos žodžiais. Sakinys "Petras yra nedoras" sukeltų neįveikiamų problemų. Jis būtų teisingas, jeigu Petras *objektyviai* būtų nedoras. Tada, arba yra reikalinga tam tikra pagalbinė moralės teorija, sėkmingai paaiškinanti, kas *objektyviai* yra dora, o kas ne (kas yra labai abejotina), arba sakinys "Petras yra nedoras" yra teisingas, jei tą sakinį ištaręs žmogus *tiki*, kad Petras yra nedoras. Tačiau jei pats Petras nuoširdžiai tikėtų, kad jis doras, gautume neįveikiamą prieštaravimą, kadangi gautųsi, kad Petras vienu metu yra ir doras, ir nedoras.

Viena iš galimų išeičių būtų tam tikrų bihevioristinių prielaidų priėmimas. Kadangi Davidsonas yra linkęs tokių prielaidų vengti, tai vienintelis belikęs kelias yra gilintis į žmogaus vidines intencijas ir įsitikinimus bei tikėjimus. O tai yra tas pats, kas pripažinti, kad semantika be pragmatikos yra neįmanoma. Visa tai reikštų, kad yra pripažįstama priešingos filosofinės stovyklos – intencinės prasmės samprata besiremianti, Grice'o, Searle'o bei kitų pragmatikos atstovų nuomonė. Tačiau Davidsonui toks kelias irgi yra nepriimtinas. Jis teigia, kad yra reikalinga tam tikra interpretacijos teorija, kuri interpretuotų įsitikinimus. Kaip Davidsonas teigia, kad tikėjimas ir prasmė tarpusavyje susiję dalykai. Be įsitikinimų ir tikėjimų esą neįmanoma išvesti prasmės, o be prasmės yra neįmanoma išvesti tikėjimo. Esą išvaduoti iš šito užburto rato kaip tik ir turi ta interpretacinė teorija, turinti sociologinės racionalaus

pasirinkimo teorijos bruožų. Ji esą turėtų iš asmens pasirinkimo išvesti jo tikėjimus ir nustatyti sąlygas, kada asmuo tiki, kad esamas sakiny yra teisingas (Davidson: 2001, 148).

Taigi matome, kad Davidsonas sunkią problemą - kaip išpauoti mazgą prasmė-tikėjimas tiesiog perkelia ant kitos teorijos pečių. Bet tai reiškia ne ką kitą, tik pačios problemos ignoravimą. Tačiau ši problema atsiranda dėsningai, iš pačios Davidsono teorijos prielaidų. Kadangi Davidsonui sakinio prasmė tiesiogiai susijusi su tiesa, tai, natūralu, kad jam turi būti svarbu, ką kalbėtojas iš tikrųjų turi omenyje, kai jis sako tą ar kitą sakinį. Davidsono teoriją ir kasdienės kalbos filosofų - Grice'o ir kitų teorijas vienija tos pačios metodologinės prielaidos. Yra siekiama nustatyti, ką iš tikrųjų kalbėtojas nori pasakyti, tai reiškia, kad į kalbą yra žiūrima kaip į tam tikrą empirinę duotybę, pasireiškiančią per kalbos vartotoją, kaip empirinių faktų visumos sudedamąją dalį, kurią reikia paaiškinti. Tyrimo centre atsiduria ne kalba kaip tokia, o vartotojas, jo tikėjimai, įsitikinimai, norai, intencijos ir jo elgsena, o tokią tyrimo sferą galima apibrėžti kaip pragmatinę.

Kaip pastebi Japertas, "Davidsono siūlomas natūralių kalbų projektas neapseina be apeliacijų į kalbėtojo nuostatas ir šia prasme neišvengiamai suartėja su "intencinėmis" reikšmės sampratomis" (Japertas: 1998, 68).

Prasmės sąvokos susiejimas su teisingumu kaip tikrovės atspindėjimu, veda prie to, kad bent jau kai kurių sakinių teisingam išaiškinimui reikalinga pragmatika. Tačiau ir sakinių, kurių teisingumo sąlygos atrodo nesusijusios su kalbėtojo intencijomis, tyrimas gali susidurti su problemomis. Kadangi semantika negali pati tirti empirinės tikrovės ir situacijų tam, kad nustatytų sakinio teisingumo sąlygas, ji neišvengiamai turi remtis kitų mokslų bei teorijų duomenimis (kurie gali būti klaidingi). Todėl Davidsono skelbiamas semantikos autonomiškumas yra labai abejotinas.

Kalbant apie pragmatines teorijas, pavyzdžiui, Grice'as straipsnyje "Meaning" (Grice:1995) nepateikia tokio prasmės apibrėžimo, kuris leistų atskirti prasmingus sakinius nuo neprasmingų. Grice'as teigia, kad jis analizuoja vieną iš žodžio "prasmė" vartojimo atvejų. Bet vietoj to, kad tik aprašytų ir klasifikuotų šio žodžio vartojimo atvejus, jis, tam, kad paaiškintų ką reiškia prasmė, įveda sąvoką "intenciją". Tačiau sąvoka "intencija" gali paaiškinti ne daugiau nei sąvoka "tiesa". Grįžtant prie Quine'o pavyzdžio, situacijoje su čiabuviu, nei vertėjo, nei čiabuvio intencijos nepadės vienas kitą suprasti, kol bent dalis žodžių jiems nebus žinomi. Ne daug tepagalbės ir Grice'o kooperacinis principas, kurį galima apibūdinti kaip savotišką etiketą. Tam, kad galėtum laikytis kooperacinio principo normų, reikia iš pradžių suprasti sakomų sakinių *pažodinę* reikšmę. Tai reiškia, kad Grice'o implikatūra yra rafinuotesnio bendravimo požymis. Be to, galima būtų paaiškinti kai kuriuos Grice'o pateiktus implikatūros pavyzdžius, nevertinant sąvokų "implikatūra" ir "intencija". Pavyzdį, kai į sakinį "pritrūkau degalų" yra atsa-

koma "už kampo yra garažas", galėtume vertinti kaip sakinį su praleista logine grandimi - "už kampo yra garažas (ir ten galima gauti degalų)". Tokio sakinio supratimas paremtas asociatyviu suvokimu: garažas - automobilis - degalai. Šį sakinį galima aiškinti ir pasitelkus Katzo semantinių markerių teoriją - tiek žodis "degalai", tiek ir "garažas" gali būti priskirti su technika susijusiam markeriui.

Pats faktas, kad Grice'as ne tik gilinaisi į žodžių vartojimo būdus ir į komunikacijos dalyvių elgseną, bet ir tyrinėja, ką reiškia prasmė, rodo, jog jo teorija turi tam tikrų sąsajų su semantika. Juolab, kaip minėjau, Grice'as pažymi, kad kalbėtojų intencijos sėkmingoje komunikacijoje klausytojų yra *atpažįstamos*. Tada galima sakyti, kad esama tam tikros konvencijos. Konvencija yra bet kokios kalbos pagrindas. Konvencinių kalbos sistemų tyrinėjimas ir yra semantikos sfera. Todėl teisinga būtų teigti, kad Grice'o kalbos filosofijoje esama ne tik pragmatikos, bet ir semantikos elementų.

Semantikos ir pragmatikos sferų persipynimas yra būdingas ir vadinamajai radikaliajai pragmatikai. Travisio ir Searle'o analizė bei teiginiai, kad sakinytis gali turėti daug įvairių teisingumo sąlygų, rodo, kad jie abu teisingumo sąlygas laiko svarbiomis sakinių supratimui. Tik, skirtingai nei Davidsonas, jie akcentuoja pragmatikos svarbą išsiaiškinant konkretaus sakinio teisingumą ar klaidingumą. Reikia pažymėti, kad sakinio teisingumas priklauso ne tik nuo tikrovės, bet ir nuo loginės sakinio struktūros. Todėl, analizuodami, kaip sakinio teisingumas priklauso nuo pragmatikos, neišvengsime ir semantinio sakinio nagrinėjimo. Neužtenka intuityvaus supratimo, ką reiškia teisingumas ar prasmė. Būtina apibrėžti, ką turėtume vadinti šiomis sąvokomis. Tai reiškia, kad Travisas ir Searle'as, tam, kad jų argumentai būtų laikomi pagrįstais, turėtų išaiškinti savo logines ir semantines prielaidas.

Galima tuomet išvesti išvadą, kad pragmatikos aspiracijos ne tik aprašyti, bet ir paaiškinti komunikaciją veda prie semantinių prielaidų pragmatikoje.

4. Nuo konteksto nepriklausomos semantikos galimybė

Katzo ir Fodoro semantinės teorijos metmenis būtų galima laikyti bandymu sukurti nuo konteksto nepriklausomą semantiką. Tačiau šioms metmenims galima pareikšti kai kuriuos priekaištus.

Pirma, pastebi Quine'as, „net jeigu mes galėtume suklasifikuoti visas įmanomas prasmių klases, vis vien markerių pasirinkimas yra gana savavališkas“ (Quine: 1967, 53). Iš tikrųjų yra neaišku, kodėl pasirenkami vieni markeriai, o ne kiti. Jeigu tam kad suprastume sakinius mums reikalingi markeriai, tai kyla klausimas - iš kur tie markeriai atsiranda. Ar jie yra kažkokie mentaliniai esiniai ar tik teoriniai konstruktai? Manymas, kad semantiniai markeriai yra mentaliniai objektai, veda prie prielaidos apie tam tikros įgimtos struktūros buvimą. Iš to kaip tik ir atsiras Fodoro hipotezė apie visiems žmonėms

įgimtą ypatingą proto kalbą (“mentalese”), skirtingą nuo paprastos kalbos.

Manau, jog šie “markeriai” jau yra kalboje, “spalva” ar “žmogus” tai ne “markeriai”, o paprasti žodžiai, atspindintys mūsų kalbos sistemiškumą. Galima būtų padaryti prielaidą, kad tokie klases žymintys žodžiai padeda mums atsiminti naujus, nežinomus žodžius. Tarkime, nematę niekadės kaip atrodo lotosas, visgi žinome, kad tai yra augalas, kadangi mūsų atmintis suskirsto žodžius į tam tikras grupes, kad būtų galima lengviau ir greičiau juos panaudoti. Todėl reikia atsakyti markerių kaip įgimtų esinių hipotezės. Galima būtų pritarti Putnamo, kuris bent jau iš dalies markerių egzistavimo galimybei pritaria, stereotipų hipotezei, kad žodžių prasmės yra tam tikri visuomenėje vyraujantys stereotipai. Tarkime, tigras - tai “kačių šeimos dryžuotas gyvūnas” (Putnam: 1997, 269). Tada markeriai vaidina tam tikrą vaidmenį stereotipų kūrime visuomenėje.

Antra, iš tikrųjų nėra taip lengva, kaip teigia Katzas ir Fodoras, atskirti semantinį lygį nuo gramatinio. Katzo ir Fodoro pavyzdys su dviem grupėm žmonių, iš kurių viena esą nežino anglų kalbos, bet esą labai gerai žino anglų kalbos gramatiką, rodo, kad jiedu nepastebi, kad nežinant kalbos neįmanoma žinoti jos gramatiką. Yra būtinas nors didesnės ir svarbesnės dalies žodžių sakinyje žinojimas. Taip lietuviškas žodis “bėga” lietuvių kalbos nemokančiam bet žinančiam tik jos gramatiką, morfologiją, linksnius, gali atrodyti ir daiktavardis, ir būdvardis, ir veiksmažodis ir net išiktukas. Todėl Katzo ir Fodoro formulė “kalbos aprašymas minus gramatika, lygu semantika” yra netiksli.

Trečia, Katzas neįvertina tam tikro interpretacijos reliatyvumo. Sprendžiant iš jo nuostatų egzistuoja tik vienintelis interpretavimo, tai yra, pasirinkimo variantas. Kaip kontrargumentą galima nurodyti, pavyzdžiui, Wittgensteino analizę. Jis nagrinėja tokius posakius kaip “jaučiuosi absoliučiai saugus” (“feeling absolutely safe”) ir teigia, kad tokie teiginiai yra beprasmiški. Tokį teiginį esą galima transformuoti į teiginį “aš saugus, kad ir kas benutiktų”, kuris akivaizdžiai, anot jo, yra beprasmis (Wittgenstein: 1965, 9). Tačiau, manau, čia žodį “absolutely” galime susieti (semantiškai bet ne gramatiškai) ir su žodžiu “feeling”. Išsireiškimas “jaučiuosi absoliučiai saugus” gali būti suprastas kaip tokia kalbos figūra, kuri rodo, kokį kalbėtojas turi stiprų pojūtį, rodo jo stiprius subjektyvius psichologinius išgyvenimus, todėl toks išsireiškimas gali būti prasmingas. Konkretus pasirinkimas privalo būti reliatyvizuotas interpretatoriaus atžvilgiu. Gali būti, kad mes visi turime skirtingus semantinius markerius, todėl kiekvieno asmens interpretacija gali skirtis.

Reikia atsižvelgti ir į metaforinį žodžių vartojimą. Pavyzdžiui, Katzas teigia, kad „kalbos vartotojai suvoks sakinį “Tiesa sudegė” kaip semantiškai anomalų“ (Katz: 1964, 748). Tačiau galima sugalvoti situaciją, kai šis sakinys atrodys prasmingas. Įsivaizduokime, kad piktadarys sudegino jį kompromituojantį dokumentą ir to įvykio liudininkas metaforiškai išsireiškė: “tiesa sudegė”. Taigi Katzo teiginį apie tai, kad kalbos vartotojas renkasi iš esamų žodyninių reikšmių, reikia papildyti teiginiu, kad kalbos

vartotojas reikšmę renkasi ne tik iš žodyninių reikšmių, bet ir iš perkeltinių, metaforinių reikšmių. Juolab, kad žodžiai dabar vartojami metaforiškai, ateityje gali turėti įteisintą žodyninę reikšmę. Tačiau Katzo pasiūlytu anoniminio laiško atveju metaforinė reikšmė bus pasirinkta tik paskutiniu atveju, jeigu paprastos žodyninės reikšmės netiks.

Galima būtų sulaukti kritikos, kad supratimas kaip pasirinkimas implikuoja tam tikrą savavališkumą. Tai galėtų reikšti, kad pragmatiniai kriterijai vaidina labai svarbų ar net esminį vaidmenį sakinio supratime. Tačiau į tai galima atsakyti, kad interpretuotojas renkasi iš *riboto* skaičiaus variantų. Pirma, sakinytis būna sudarytas iš riboto žodžių skaičiaus. Taigi ir galimas tarpusavio ryšių variantų skaičius yra ribotas. Be to, pavyzdžiui, anglų kalboje gramatinę svarbą turi žodžių vieta sakinyje. Nors, pavyzdžiui, lietuvių kalboje ji tokios svarbos beveik neturi, bet žodžio vieta irgi yra reikšminga. Antra, kalbant apie žodžių reikšmes, nors žodis turi dažnai daugiau nei vieną reikšmę, tų reikšmių skaičius yra ribotas. Be to dažniausiai tos reikšmės smarkiai nesiskiria viena nuo kitos, dažnai vienos reikšmės būna kilusios iš kitų, egzistuoja tam tikras žodžių vartojimo viena ar kita reikšme dažnumas ir t. t. ir pan. Todėl tikrovėje dažniausiai būna vienintelis sakinio supratimo variantas. Daug rečiau - du variantai. Pagaliau yra sunku suprasti, kodėl mes turime būti suvaržyti tik vienu sakiniu. Juolab, yra neįmanoma nusakyti, kas yra idealus sakinytis. Galimas juk ir toks sakinytis, kuris turi šimtą ar daugiau žodžių.

Kai yra teigiama, kad sakinio prasmė priklauso nuo konteksto, yra būtina, apsibrėžti, kas yra kontekstas. Jeigu kontekstą laikysime ekstralingvistine informacija, tai tuomet semantinei teorijai reikia nuo jo abstrahuotis. Tačiau, jeigu kontekstą laikysime kitus sakinius esančius tekste, tai toks kontekstas lieka semantinės teorijos kompetencijoje. Taip du sakiniai "Petras turi šunį. Jis yra bailus" reiškia tą patį ką ir "Petras turi šunį, kuris yra bailus" ar "Petras turi bailų šunį". Žodis "Jis" šiame pavyzdyje priklauso semantikos tyrimo sričiai, o jei rodydami į nežinomą objektą, sakysime "jis", tai toks kontekstas jau bus pragmatinis. Siaurąjį ir platųjį kontekstą skiria ir Bachas (Bach: 2006, 159), jo skirtis iš esmės sutampa su aukščiau minėta. Minimaliosios semantikos šalininkai, tarkime, Hermanas Cappelenas ir Ernie Lepore'as taip pat skiria semantinį ir pragmatinį kontekstus, teigdami, kad semantinis kontekstas yra griežtai priklausomas nuo gramatikos (sintaksiškai ar morfemomis) (Cappelen, Lepore: 2005, 198).

Katzo požiūris, kad mes turėtume nagrinėti tik sakinius su "nuliniu" kontekstu, tai yra, kai neduota jokia informacija apie sakinio kontekstą, susilaukė kritikos. Šalia jau minėtos Searle'o „nulinio konteksto“ kritikos, paminėtina ir Bacho ir Harnisho nuomonė, kad kontekstas egzistuoja net ir tada, kai kalbėtojas turi omenyje tik tai, ką sako. Nes esą jei klausytojas neturi jokios informacijos apie kontekstą, ypač apie kalbėtojo tikėjimus, nuomones ir troškimus, tai yra nesuprantama, kaip klausytojas supras

kokį kalbinį aktą kalbėtojas atlieka. Bus neaišku, ar kalbėtojas atsiprašo, ar jis reikalauja, ar įsako, ar, aplamai, turi kokių nors kitų intencijų. Esą Katzo pasiūlyta anoniminio laiško situacija reikalingą informaciją pašalina (Bach, Harnish: 1982, 171).

Į minėtus Bacho priekaištus galima atsakyti klausimu - o ar įmanoma, apskritai, aiškiai ir apibrėžtai atpažinti kalbėtojo intencijas, jeigu nesi nei telepatas, nei kitoks antjutiminių gebėjimų turėtojas? Intencijos ne visada gali būti atpažintos ir kasdieniame bendravime. Juk egzistuoja galimybė, jog bet kurioje komunikacinėje situacijoje kalbėtojo intencijos bus imituotos, nenuoširdžios. Be to, vienos intencijos gali slėpti kitas. Dažnai intencijos yra tik įtariamos, todėl konkrečioje situacijoje reikalaujantis ar atsiprašantis balso tonas paprasčiausiai gali būti klausytojo neatpažintas, ypač kai situacija gali būti traktuojama dviprasmiškai.

Anoniminio laiško situacija nėra nei kažkokia nenatūrali nei ydinga. Ji yra artima situacijai, kai mes pirmą kartą skaitome naują knygą ar šiaip tekstą. Tokiuose tekstuose yra tiesiog sakoma: "Aš reikalauju, kad...", "Jis atsiprašė už..." ir taip toliau ir panašiai.

Galėtume teisėtai daryti prielaidą, kad žodžiai, sakiniai ir tekstai savaime negali turėti kokios nors reikšmės ar prasmės. Prasmę ir reikšmę jiems suteikia klausytojai, kurie tuos sakinius bei tekstus girdi, skaito ir interpretuoja. Todėl visų pirma yra svarbu kalbėti apie skaitytoją ir klausytoją - tuos, kam mūsų kalba yra adresuojama. Gali iš pirmo žvilgsnio paradoksaliai skambėti, bet *kalbėtojas kartu yra ir paties savęs klausytojas*. Kai Bachas ar Grice'as ir daugelis kitų filosofų, koncentruoja savo dėmesį į tai, ką autorius turi omenyje, mano požiūriu, jie viską apverčia aukštyn kojomis. Tai yra labai svarbus metodologinis klausimas – nuo ko mums pradėti tirti – ar nuo įsivaizduojamų autoriaus intencijų, kurios gali būti sunkiai atpažįstamos, iš anksto suteikiant tyrimui nepatvarius pamatus, ar nuo patvaresnių pažodinių reikšmių, kurias analizuojant galima suvokti ir niuansus, ir galbūt pragmatinius aspektus.

Tačiau Bacho argumentą, kad neegzistuoja sakinių be konteksto, galima išplėtoti, teigiant, kad anoniminio laiško eksperimentas paprasčiausiai nepavyks, nes kiekvienas klausytojas ar skaitytojas gavęs anoniminį laišką, sukurs savo kontekstą, išeinantį už pažodinių reikšmių ribų. Tuomet, turbūt labiau tiktų ne anoniminio laiško būdas, o pasiūlymas skaitytojui interpretuoti sakinį, pasakant, kad sakinį sukūrė mašina ir klausiant ar jis atrodytų jam prasmingas ir ką jis tada galėtų reikšti. Šitaip galima būtų išvengti galimų priekaištų.

Kita vertus, šie konkretaus įgyvendinimo momentai nėra tokie svarbūs. Yra svarbu tai, kad kalbant apie sakinio ar žodžio prasmę yra iš *principio* įmanoma atsiriboti nuo pragmatinio konteksto.

Išvados

1. Kadangi „prasmės“ sąvoka yra nepakankamai aiškiai apibrėžiama, ji yra netinkama vartoti nei semantikos apibrėžimui, nei pragmatikos apibrėžimui, nei šių disciplinų atskyrimui. Tinkamas atskyrimas būtų pagal tyrimo objektą, kadangi šių disciplinų tyrimo objektai skirtingi – semantikos objektas yra kalba kaip sistema, o pragmatikos objektas - kalbinės situacijos, kalbos vartotojo elgsena ir intencijos;
2. Davidsono ir Lewiso semantinės teorijos savo esminėmis prielaidomis liko loginio pozityvizmo srovės rėmuose. Sakinio prasmingumą Davidsonas, kaip ir loginiai pozityvistai, sieja su tikrovę atitinkančiais teiginiais. Verifikacinių prasmės kriterijų pakeitęs teisingumo sąlygų kriterijumi, Davidsonas išvengė trūkumų būdingų verifikacionizmui, bet prarado griežtai apibrėžtą kriterijų atskirti prasmingus sakinius nuo neprasmingų. Davidsono ir pragmatikos krypties atstovų - Grice'o, Searle'o tyrimo objektai iš dalies sutampa, nes Davidsonas, tiesą - kertinę savo teorijos sąvoką - suvokia kaip trejopą santykį tarp sakinio, jį ištarusio asmens ir laiko, kada jis buvo išstartas. Šį santykį galima įvardinti kaip kalbinę situaciją, kaip tik ji ir yra pragmatikos tyrimo objektas. Natūralioje kalboje vartojami intencijas išreiškiantys žodžiai, todėl sakinių su šiais žodžiais teisingumo sąlygų radimas savaime yra problemiškas.
3. Pragmatika, savo ruožtu, savo siekiu ne tik aprašinėti kalbines situacijas, bet ir paaiškinti komunikacijos bei intersubjektyvumo galimybę, savaime peržengia savo ribas, nes naudoja "teisingumo" bei "prasmės" sąvokas, kurios reikalauja teorinio pagrindimo. Wittgensteino prasmės kaip vartojimo koncepcija yra tinkamiausia apibūdinti pragmatikos sričiai, nes orientuota į kalbos vartotojų tiek žodinę, tiek nežodinę elgseną, todėl iš trijų pagrindinių istoriškai susiklosčiusių semantikos ir pragmatikos charakteristikų formuluotė "konvencinė (lingvistinė) prasmė prieš prasmę kaip vartojimą" yra sėkmingiausias semantikos ir pragmatikos ribas nurodantis orientyras; Quine'o radikalaus neišverčiamumo tezė parodo, kad be semantikos neįmanoma paaiškinti kaip įmanomas savitarpio supratimas, nes tik pragmatiniais elementais negalima paaiškinti intersubjektyvumo.
4. Katzo, Fodoro ir Putnamo semantinių markerių teorija parodo, kad yra įmanoma tokia teoriškai pagrįsta natūralios kalbos semantinė teorija, kuri galėtų abstrahuotis nuo pragmatinio konteksto, Katzo ir Fodoro pasiūlyta "anoniminio laiško" situacija išsprendžia pragmatinio konteksto problemą: Laiško interpretuotojas turi jį suprasti remdamasis tik paties sakinio pažodine prasme. Galimų interpretavimo variantų skaičius yra ribotas. Tyrimo centre atsiduria ne

kalbinės situacijos, o konkretaus teksto supratimas. Be to, Katzas, Fodoras ir Putnamas pripažįsta ir bando įgyvendinti Fregės kompozicinį reikalavimą semantinei teorijai: semantinių markerių teorija visų pirma yra žodžių prasmių teorija. Sakinių prasmė yra išvestinė iš žodžių prasmės.

Naudotos literatūros sąrašas:

- Austin J. L. (1999) Как производить действия при помощи слов; Смысл и сенсibiliи: избранное. /Джон Остин; перевод с английского В.П. Руднева, Л.Б. Макеевой. Москва : Идея-Пресс : Дом интеллектуальной книги,
- Bach, K.; Harnish R. M. (1982) Katz as Katz Can. //The Journal of Philosophy, Vol. 79, No. 3. pp. 168-171.
- Bach, K. (2006) Speech Acts and Pragmatics. //The Blackwell Guide to the Philosophy of Language. Edited by Michael Devitt and Richard Hanley. Blackwell Publishing, pp. 147-167
- Bar-Hillel, Y. (1954) Indexical Expressions. //Mind, New Series, Vol. 63, No. 251, pp. 359-379
- Cappelen, H.; Lepore, E. (2005) A Tall Tale: In Defense of Semantic Minimalism and Speech Act Pluralism. //Contextualism in philosophy: knowledge, meaning and truth, edited by Gerhard Preyer and Georg Peter, Clarendon Press. Oxford, pp. 197-220
- Chomsky, N. (1964) A Review of B. F. Skinner's Verbal Behavior. //Structure of language. Edited by Fodor, J.A.; Katz, J.J., Englewood Cliffs, pp.547-578
- Chomsky, N. (1967) Recent Contributions to the Theory of Innate Ideas. //Synthese, Vol. 17, pp. 2-11
- Davidson, D. (1996) Truth and meaning. //The Philosophy of Language. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford, pp. 92-103
- Davidson, D. (2001) Inquiries into Truth and Interpretation (2nd edition). Clarendon Press, Oxford
- Dummett, M. (1996) The Seas of Language. Clarendon Press, Oxford
- Dummett, M. (1999) What is a Theory of Meaning? (II). //Truth and Meaning. Essays in Semantics. Edited by Gareth Evans and John McDowell. Clarendon Press, Oxford
- Grice, P. (1995) Studies in the Way of Words. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts
- Grice, H. P. (1996) Logic and Conversation. //The Philosophy of Language. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford, pp. 156-167
- Hempel, C. G. (1996) Empiricist Criteria of Cognitive Significance: Problems and Changes. The Philosophy of Language. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford, pp. 26-38
- Japertas, M. R. (1998) Reikšmės ir tiesos santykio problema šiuolaikinėje reikšmės teorijoje. Daktaro disertacija. Vilniaus Universitetas. Vilnius

- Katz, J. J. (1964) Semantic Theory and the Meaning of 'Good'. //The Journal of Philosophy, Vol. 61, No. 23, pp. 739-766
- Katz, J. J. (1965) The Relevance of Linguistics to Philosophy. //The Journal of Philosophy, Vol. 62, No. 20, American Philosophical Association Eastern Division Sixty-Second Annual Meeting, pp. 590-602
- Katz, J. J.; Fodor, J. A. (1964) The Structure of a Semantic Theory. //Structure of language. Edited by Fodor J.A., Katz J.J., Englewood Cliffs
- Lewis, D. (1969) Convention: A philosophical study, Cambridge,
- Lewis, D. (1996) Languages and Language. //The Philosophy of Language. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford, pp. 538-557
- Loar B. (2006) Language, Thought, and Meaning. //The Blackwell Guide to the Philosophy of Language. Edited by Michael Devitt and Richard Hanley. Blackwell Publishing, pp.77-90
- Manor, R. (2001) On the Overlap of Pragmatics and Semantics. //Synthese, Vol. 128, pp. 63-73
- Miller, A. (2006) Meaning Scepticism. // The Blackwell Guide to the Philosophy of Language. Edited by Michael Devitt and Richard Hanley. Blackwell Publishing, pp. 91-113
- Morris, Ch. W. (1966) Foundation of the Theory of Signs. //International Encyclopedia of Unified Science Vol. 1-2 The University Chicago Press, Chicago & London.
- Pavilionis, R. (2005) Prasmė ir tapatumas, arba kelionė į save. Mokslo tyros institutas, Vilnius
- Putnam, H. (1973) Meaning and Reference The Journal of Philosophy, Vol.70, No.19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division. (Nov. 8, 1973), pp. 699-711.
- Putnam, H. (1997) Mind, Language and Reality, Philosophical papers Vol. 2. Cambridge University Press
- Quine, W. V. (1964) Meaning and Translation. //Structure of language. Edited by Fodor J.A., Katz J.J., Englewood Cliffs, pp. 460-478
- Quine, W. O. (1967) On a Suggestion of Katz. //The Journal of Philosophy, Vol.64, No.2, Some Recent Issues in Linguistics.(Feb.2,1967), pp.52-54.
- Quine, W. V. (1996) Meaning. //The Philosophy of Language. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford, pp. 446-455
- Ryle, G. (1953) Ordinary Language. //The Philosophical Review, Vol. 62, No. 2., pp. 167-186
- Schlick, M. (1936) Meaning and Verification. //The Philosophical Review, Vol. 45, No. 4, pp. 339-369.
- Searle, J. R. (1983) Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge University Press.

- Searle, J. R. (1996) *Indirect Speech Acts*. // *The Philosophy of Language*. Edited by A. P. Martinich. Oxford University Press, New York Oxford
- Stalnaker, R. C. (1999) *Context and Content*. Oxford University Press, New York
- Strawson, P. F. (1967) *Analysis, Science and Methaphysics*. // *The Linguistic Turn*, edited by Richard M. Rorty The University of Chicago Press, Chicago, pp. 312-320,
- Tarski, A. (1944) *The Semantic Conceptions of Truth: and the Foundations of Semantics*. // *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 4, Issue 3, (Mar., 1944), pp. 341-376.
- Travis, Ch. (1997) *Pragmatics* // *A Companion to the Philosophy of Language*, eds. Hale, B. and Wright C., Blackwell Publishers, pp. 87-107
- Vitgenšteinai, L. (1995) *Filosofiniai tyrinėjimai*. // *Rinkiniai raštai*, Vilnius,
- Wittgenstein, L. A. (1965) *Lecture on Ethics*. // *The Philosophical Review*, Vol. 74, pp. 3-12
- Карнап, Р. (2007) *Значение и необходимость: исследование по семантике и модальной логике*. Москва